

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1968.4.01>

J. SAAT

EESTI TÖÖRAHVA SUVERÄÄNSE RAHVUSVABARIIGI RAJAMINE (1917—1919)

Ühe esimese sammuna teel sotsialismile tühistas Nõukogude valitsus kõik tsaari- ja kodanliku Ajutise Valitsuse seadused ning määrused, mille abil Vene valitsevad klassesid — mõisnikud ja kodanlus — olid muutunud Venemaa rahvaste vanglaks, ja kuulutas välja rahvaste täieliku enesemääramise õiguse, rahvaste õiguse iseseisvale riiklikule olemasolule.

Juba palju aastaid enne Oktoobrirevolutsiooni, sajandivahetusel, oli V. I. Lenin välja töötanud marksistliku rahvusprogrammi teoreetilised alused ja praktilised nõudmised, mis 1903. aastal toimunud VSDTP II kongressi poolt heaks kiideti ja vastu võeti. Samal kongressil vastuvõetud VSDTP programm nägi ette kõigi riigi koosseisu kuuluvate rahvaste enesemääramise õiguse.¹

Imperialismiajastul, kui proletaarsete revolutsioonide lahtipuhkemise võimalused otseselt päevakorrale kerkisid, muutus rahvusküsimus üheks kõige teravamaks poliitilise võitluse objektiks paljudes maades, eriti teravaks aga Tsaari-Venemaal, kus tsaar, mõisnikud ja kapitalistid igati alandasid eriti mittevene rahvaste väärikust, keelates neil ära isegi emakeele tarvitamise, jättes nad ilma kirjaoskusest jne.

Partei programmilisi seisukohti rahvusküsimuses põhjendas V. I. Lenin täiendavalt oma 1913. ja 1914. aastal kirjutatud töödes «VSDTP rahvusprogrammist», «Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta», «Rahvaste enesemääramise õigusest» jt.

Vene revolutsioonilised marksistid eesotsas V. I. Leniniga võitlesid igasuguse natsionalismi, eeskätt aga suurvene natsionalismi vastu. Nad ei nõudnud mitte ainult kõigi rahvaste täielikku üheõiguslust, vaid ka õigust lahku lüüa, õigust riiklikult eralduda võõrrahvaste kollektiividest ja rajada oma iseseisev rahvusriik.² Vene bolševikud asusid seisukohal, et kõik deklaratsioonid üheõiguslusest on silmakirjalikud, kui rahvustel puudub vabadus lahkulöömiseks ja oma iseseisvate riikide asutamiseks.

«Meie tahame rahvaste vabatahtlikku liitu,» ütleb V. I. Lenin kirjas Ukraina tööliste ja talupoegadele 1919. aastal, «— niisugust liitu, mis ei võimaldaks mitte mingit ühe rahvuse vägivalda teise üle, — niisugust liitu, mis oleks rajatud kõige täielikumale usaldusele, vennaliku ühtsuse selgele mõistmisele, täiesti vabatahtlikule nõusolekule.»³

Võideldes tsarismi ja kapitalismi vastu, seadsid bolševikud oma peamiseks ülesandeks koondada proletaarse internatsionalismi alusel vene töölisklassi ümber Venemaa kõigist rahvustest töötajad.

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I. Tallinn, 1956, lk. 42.

² V. I. Lenin, Rahvaste enesemääramise õigusest. Teosed, 20. kd., lk. 365.

³ V. I. Lenin, Kiri Ukraina töölistele ja talupoegadele Denikini üle saavatud võitude puhul. Teosed, 30. kd., lk. 267.

Täieliku enesemääramise õiguse programmivõtmine süvendas rõhutatud väikerahvaste tööliste ja talupoegade usaldust suurvene tööliklassi ja bolševike vastu ning aitas rõhutatud rahvaste töötavates hulkades levitada arusaamist töörahva ühistest klassihuvidest, vajadusest võidelda ühiselt sotsialistliku revolutsiooni eest.

Oma kõnes esimesel ülevenemaalisel sõjalaevastiku kongressil 22. novembril 1917 konstateeris Rahvakomissaride Nõukogu esimees V. I. Lenin, et ennekuulmatu rahvuslik rõhumine Tsaari-Venemaal põhjustas mittetäieõiguslikes rahvustes tulist viha tsaarivalitsuse vastu. Vähemteadlikes rahvakihtides kandus see viha üle kõigi suurvenelaste, sealhulgas vene tööliste ja talupoegade peale, nagu oleksid nemadki huvitatud rahvuslike privileegide säilitamisest. «Meie,» ütles V. I. Lenin, «peame purustama selle vana, verise ja räpase mineviku, millal kapitalistide-rõhujate Venemaa mängis timuka osa teiste rahvaste suhtes. Selle mineviku pühime me minema, sellest minevikust ei jäta me kivi kivi peale.»⁴

Oktoobrielseil aastail aitas see leninlik rahvusprogramm bolševikel kasvatada palju rahvuslike Venemaa töölisi ja talupoegi proletaarsete internatsionalismi vaimus, ühendada rõhutatud rahvaste töölisi ja talupoegi ühise revolutsioonilise võitluslipu alla. Eriti laialdast selgitustööd tuli teha rõhutatud rahvaste talupoegade hulgas, kes olid rohkem kui töölisel kodanliku natsionalismi mõju all.

Leninliku rahvuspoliitika järjekindla teostamisega pärast Oktoobrirevolutsiooni likvideeriti rahvusliku vaenu alus, juhutati kätte tee rahvaste koostööks ja võideti vene proletariaadile tema muust rahvusest vendade usaldus mitte ainult Venemaal, vaid ka Euroopas ja Aasias. Ilma selle usalduseta ei oleks vene proletariaat suutnud võita Koltšakki ja Denikinit, Judenitšit ja Vrangelit. Teiselt poolt pole kahtlust, et ilma proletariaadi diktatuuri kehtestamiseta Venemaa keskosas poleks rõhutatud rahvused suutnud vabaneda.

Suur tähtsus paljurahvuselise Venemaa töörahva internatsionaalse solidaarsuse kasvatamisel ja kindlustamisel oli ka VSDTP enda internatsionaalsel ühtsusel, kuigi seda ründasid mitmesugused väikekodanlikud oportunistlikud voolud, nende hulgas ka föderalistid, kes püüdsid parteid lõhkuda ja luua selle asemel mitu parteid rahvuslike tunnuste järgi.

Oktoobrirevolutsiooni kogemused näitasid, et proletaarsete internatsionalismi, kõigist rahvustest tööliste solidaarsuse ideoloogia, mille eest V. I. Lenini õpetusele tuginedes bolševike partei võitles ja võitleb, vastab rahvaste elulistele huvidele. Eriti selgelt väljendus bolševike partei rahvaste vabastuspoliitika 1917. aastal VSDT(b)P VII ülevenemaalisel (aprilli)konverentsil vastuvõetud resolutsioonis rahvusküsimuse kohta. Selles V. I. Lenini koostatud resolutsioonis tunnustati veel kord kõigi Venemaa koosseisu kuuluvate rahvaste õigust vabalt lahu lüüa ja iseseisvaid riike moodustada. Neile rahvastele aga, kes ei eraldu, nõudis partei laialdast piirkonnaautonoomiat, ülevalt poolt tuleva järelevalve ja sundusliku riigikeele kaotamist ning seda, et end ise valitsevate ja autonoomsete piirkondade piiride kindlaksmääramisel arvestataks kohaliku elanikkonna seisukohti. Samuti nõuti, et konstitutsiooniga tühistataks igasugused ühe rahvuse eesõigused ja vähemusrahvaste õiguste rikkumised. Resolutsioonis rõhutati, et tööliklassi huvid nõuavad Venemaa kõigist rahvustest tööliste liitumist ühtsesse proletariaadi poliitilistesse, ametiühingulistesse, kooperatiivsetesse, hariduslikesse jne. organisatsioonidesse. «Ainult niisugune eri rahvustest tööliste liitumine ühtsesse organisatsioonidesse võimaldab proletariaadil võidukalt võidelda rahvusvahelise kapitali ja kodanliku natsionalismi vastu,» öeldakse resolutsioonis.⁵

Ajutine Valitsus aga jätkas tsaarivalitsuse rahvusliku rõhumise poliitikat ning püüdis rahvusküsimuse lahendamist edasi lükata «kuni Asutava Kogu kokkutulekuni». Selline poliitika viis ta konflikti soomlaste, ukrainlaste ja teiste rahvaste rahvusliku liikumisega.

⁴ Teosed, 26 kd., lk. 315.

⁵ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I, lk. 347.

VSDT(b)P ülevenemaalisel rinde ja tagala sõjaväeorganisatsioonide konverentsil Petrogradis 16.—23. juunil 1917 kritiseeriti teravalt Ajutise Valitsuse poliitikat. «Ajutine Valitsus,» öeldakse konverentsi resolutsioonis rahvusküsimuse kohta, «kes ühest küljest tunnustas rahvuste enesemääramise õigust (poolakate suhtes), teisest küljest aga ei lase ukrainlastel seda õigust ellu viia, satub iseendaga vasturääkivusse, tuues sellega päevavalgele oma imperialistlikud huvid.»⁶

Konverents väljendas kindlat veendumust, et ainult rahvuste enesemääramise õiguse resolootne ja kindel tunnustamine ning elluviimine võiks Venemaa rahvaste vahel tagada vennaliku usalduse ja rajada tee nende tõelisele, vabatahtlikule ühinemisele üheks riiklikuks tervikuks.

*

VSDT(b)P rahvuspoliitika, mis oli sõnastatud partei programmis ja 1917. aasta Aprillikonverentsi resolutsioonis, sai ka Eesti bolševike võitlusprogrammiks. Rahvusküsimust arutas ka VSDT(b)P Põhja-Balti (Eesti) organisatsioonide II konverents 13.—16. augustil 1917, kus aruandjana esines Tallinna Nõukogu bolševike fraktsiooni juhataja ja «Töölise» toimetaja J. Anvelt. Tema esituses võeti ka vastu «Otsus Eestimaa autonoomia asjus».

Aruandja märkis, et kodanlikud tegelased süüdistavad bolševikke, nagu pööraksid need vähe tähelepanu rahvusküsimusele. Kuid bolševike partei ongi just see tööliste partei, kes nõuab vaba enesemääramise õigust kõigile rahvastele, ka eesti rahvale. Eesti rahvas peab selle küsimuse ise vabalt otsustama. J. Anvelt näitas, et kapitalismi arenemine, mis kajastas tootlike jõudude määratu suurt kasvu, tõi endaga kaasa tootmise ja kaubavahetuse muutumise rahvusvaheliseks. Kujunes maailmaturg, rajati tähtsad mere- ja raudteed. See sidus kõige mitmesugusemad rahvad rahvusvahelise tööjõutuse ja vastastikuse sõltuvuse sidemetega, likvideeris rahvusliku endassesulgumise ja lähendas rahvaid majanduslikult. Kuid imperialismi tingimustes ei toimunud see protsess rahvaste üheõigusliku koostöö alusel, vaid ühete rahvaste teistele alistamisega, vähem arenenud rahvaste rõhumise ja ekspluateerimisega enam arenenud rahvaste poolt. Imperialistid ei suuda püsida ilma rõhutatud rahvaste ekspluateerimiseta ja röövimiseta. Nad ei suuda rahvusküsimust lahendada ja rahvastele vaba enesemääramise õigust anda. Ainult sotsialism vabastab rahvad imperialismi ikkest ja ühendab nad vabatahtlikkuse, täieliku üheõiguslikkuse ja vennaliku koostöö alusel.

Oma aruandes ja otsuse projektis lähtus J. Anvelt Aprillikonverentsi resolutsioonist, milles öeldakse, et rahvuste vaba lahkulöömise õiguse küsimust ei või segi ajada küsimusega ühe või teise rahvuse lahkulöömise otstarbekusest ühel või teisel momendil, ja rõhutatakse, et selle küsimuse peab proletariaadi partei otsustama igal üksikjuhtumil täiesti iseseisvalt, lähtudes ühiskondliku arengu ja proletariaadi klassivõitluse huvidest.⁷

Olles ära kuulnud J. Anveldi ettekande, leidis Eesti bolševike Augustikonverents, et Eesti töörahva huvides ei ole Venemaast lahku lüüa. Asuti seisukohale, et Eestis on tarvis kehtestada täielik demokraatlik kord, mis väljendub eeskätt kõigi kohalike elanike keelte tarvitamises ametiasutustes, emakeelse õpetuse sisseseadmises koolides jne. Otsuses märgitakse, et kapitalismi vaba arenemine ja tööliste klassivõitluse huvid nõuavad eri maade ja niisama ka riikide ühinemist, sest riikide suur arv või riigi ühete osade teistest lahutamine rahvuste järgi föderatiivsel alusel või osariikide moodustamine võimaldab suurokodanlusel rahvuslikule kapitalile eesõigusi luua ja varjata klassivastuolusid oma rahvuslike nõudmistega. «Töölisklassi kohus,» öeldakse otsuses, «on Eestimaa Venemaast äralahutamise või Eesti osariigi vastu olla ja ühtlasi nõuda, et Eestimaal kõige laialdasem kohalik omavalitsus maksma pandaks ja et Eestimaa ülevenemaalise seaduseandmise piiridesse jääks, nii asutavas kogus kui ka pärastises parlamendis.»⁸

Seega nõudsid eesti bolševikud ühtset demokraatlikku tsentraliseeritud vabariiki,

⁶ Sealsamas, lk. 362.

⁷ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused I, lk. 347.

⁸ «Tööline» 18. aug. 1917.

kus oleks kõige laialdasem piirkondlik autonoomia, s. o. kohalik demokraatlik omavalitsus. Nad leidsid, et selline kord tagab kõigi rahvaste töölisklassile parimad võimalused ühinemiseks, et ühiselt võidelda kapitali võimu vastu, esinegu see siis rahvusvahelise kapitali või eesti kapitalistide ja nende kodanliku natsionalismi kujul. Kindlasti oldi nn. rahvusliku kultuurautonoomia, s. o. eksterritoriaalse autonoomia vastu, mis annab kultuuriasutused, koolid jne. kodanlike natsionalistide kätte ja lõhub töölisklassi ühtsust.

Kuidas Eesti bolševikud kavatsesid VSDT(b)P programmis ettenähtud rahvaste enesemääramise õigust ellu viia pärast seda, kui kapitalistide ja mõisnike võim Venemaal oli kukutatud, see küsimus konverentsil üles ei kerkinud.

Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu kinnitas Rahvakomissaride Nõukogu 2. novembril 1917 «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni»,⁹ milles esmakordselt Venemaa ja kogu maailma riigiõiguse ajaloos kuulutati välja ja kinnitati seadusandlikult endise Venemaa rahvaste üheõiguslikkus, rahvaste õigus enesemääramisele, kaasa arvatud nende õigus Venemaast lahku lüüa ja iseseisvaid riike asutada.¹⁰

«Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni» kohaselt olid Nõukogude valitsuse tegevuse aluseks Venemaa rahvaste küsimuses järgmised põhimõtted: Venemaa rahvaste üheõiguslus ja suveräänsus, nende õigus vabale enesemääramisele kuni lahkulöömiseni ja iseseisva riigi moodustamiseni, kõigi rahvuslike ja usuliste eesõiguste ning kitsenduste kaotamine, kõigi Venemaa territooriumil elavate vähemusrahvuste ja etnograafiliste rühmade vaba arenemine.

Kriipsutades alla rahvusküsimuse lahendamise äärmiselt suurt tähtsust, rõhutas V. I. Lenin samal ajal ka seda, et rahvusküsimus tuleb alati allutada kõige tähtsamale, peamisele ülesandele — proletariadi diktatuuri kindlustamisele. «Ükski marksist,» ütles Lenin, «kui ta ei taha lahkuda marksismi ja sotsialismi alustelt üldse, ei saa eitada, et sotsialismi huvid seisavad kõrgemal kui rahvaste enesemääramise õiguse huvid.»¹¹ Nõukogude võimu ajal on Kommunistlik Partei kogu aeg pidanud võitlust nende kodanlik-natsionalistlike ja väikekodanlike rühmade vastu, kes on teinud katseid lahendada rahvusküsimust proletariaadi diktatuuri nõrgendamise arvel. Bolševike partei on alati olnud seisukohal, et rahvusküsimus on üks osa sotsialistliku revolutsiooni üldkümisusest.

Bolševike partei organisatsioonid rahvuspiirkondades, nende hulgas ka Eesti omad, selgitasid oma maa töörahvale, kui tihedasti on seotud kõigi vabanenud rahvaste saatus. Pead tõstnud sisemise kontrevolutsiooni ja välismaise interventsiooni võit likvideeriks kõigi nende rahvusliku iseseisvuse, nende riikluse, nende sotsialistliku majanduse ja kultuuri. Sellest tulenes eluline vajadus vabade rahvaste tihedaks liitumiseks, et oma sotsialistliku kodumaa ja rahvusriikluse kaitseks ning sotsialismi ülesehitamiseks ühendada nii sõjalis-poliitilised kui ka majanduslikud ja kultuurilised jõud.

Ääremaade rahvaste kodanlikud natsionalistid olid tsariajal toetanud rahvusliku rõhumise poliitikat. Mõningaid hõõrumisi kohaliku kodanluse ja riigivõimu vahel oli tekkinud vaid sel korral, kui esimene neist nõudis endale suuremaid õigusi töörahva kurnamiseks, suurvene kodanlus aga ei tahtnud oma eesõigust loovutada. Pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu hakkas kohalik natsionalistlik kodanlus nii mujal kui ka Eestis teid otsima, kuidas revolutsioonilisest Venemaast lahku lüüa, et säilitada oma kurnajaposiitsiooni.

Selgitades rahvale «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni» sisu ja tema suurt tähtsust, rõhutasid Eesti bolševikud, et vabanenud töörahvas suudab oma iseseisvust kaitsta ainult tihedas liidus teiste rahvustega, eeskätt vene rahvaga, Nõukogude Venemaaga.

2. detsembril 1917 ilmus Eesti bolševike häälekandjas «Tööline» J. Sihveri juhtkiri «Eesti tulevik ja töörahvas», mis oli kirjutatud lähtudes leninlikest seisukohtadest rahvusküsimuses ning seadis esikohale töörahva võimu, proletariaadi diktatuuri kindlustamise.

⁹ «Правда» 3 ноября 1917.

¹⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 415—416.

¹¹ V. I. Lenin, Õnnetu rahu küsimuse ajaloost. Teosed, 26. kd., lk. 414.

«25. oktoobril,» kirjutas J. Sihver, «murdis Venemaa proletaarne revolutsioon kapitalistide võimu. Riigivõim läks tööliste ja vaeste talupoegade kätte.... See valitsus kuulutas 2. novembril s. a. rahvaste enesemääramise õigused välja. Sellega vabastati väikesed rahvad suurte rahvaste surve alt.

Kuidas tuleb nüüd seda enesemääramise õigust maksma panna? — Teda tuleb nii maksma panna, et väikerahva töötavad kihid ühe ikke alt teise alla ei langeks, — et Eesti töötavad kihid ülevenemaalise kapitalismi surve alt Eesti kapitalistide surve alla ei langeks.

Eesti rahva enesemääramine tähendab seda, et töötavad kihid Eestis valitsusvõimu enda kätte võtaksid. Eesti töötavad kihid peavad Eestis rahvalitsuse sisse seadma.

Selleks otstarbeks peab demokraatlik rahvaesindus loodud saama, kes oma seadusandlikus töös ainult rahva ees vastutav on. Ükski välisvõim ei tohi ennast rahva tahte juurde segada....

Eesti töötavad kihid peavad.... ainuõigust Eestis valitseda — kaitsma, kaitsma, et eesti kodanlus seda õigust tema käest ära ei riisuks.... Eesti töörahvas otsustab oma asju Eestis iseseisvalt....

Tulevast Venemaa vabariiki võime endile ette kujutada kui vabalt kokkuleppivate rahvaste ühendust. Seda suurt mõtet võime aga siis teoks teha, kui kõigi rahvaste töölised oma püüetes ja mõtetes ühinevad.»

See Eesti bolševike seisukoht oli täielikus kooskõlas kogu Lenini partei ja kõigi teiste Venemaa rahvaste töötajate seisukohaga.

Eesti rahva enesemääramise küsimust käsitles «Tööline» veel mitmes juhtkirjas ja artiklis. H. Pöögelmann kirjutas artiklite sarja «Tulevane Eesti», milles ta vaatles rahvusküsimust Eestis, rahvusliku sõjaväe küsimust, eriti aga meie rahva majandusliku iseseisvuse probleeme.

H. Pöögelmann kirjutab, et eesti kodanluse «iseseisvuse» mõiste tähendab Eesti kapitalistliku klassi iseseisvuse mõistet, mis nõuab, et «võõrad» siinses ärielus ülevõimu enda kätte ei kisuks. ««Eesti rahvas» võetakse ka siin, nagu tihti mujal, ainult sildiks oma kildkonna huvide, kasude ja püüete ette,» ütleb ta. «Selle arenemise juures, mida meie eeldame, s. o. Nõukogude valitsuse ja tema sotsialistliku poliitika juures, «võõraste ülevõimust» ei või juttugi olla. See ülevõim on mõeldav ainult eraettevõtete süsteemi, kapitalistliku korra juures.... **Eesti rahvas ise** — selle sõna otseses ja täies mõttes — võib ainult siis oma majanduslikku elu korraldada, kui selline röövikute «iseseisvus» ja «vabadus» põhjani on hävitatud. Siis aga võib see rahva isetegevus ka nii täielik ja iseseisev olla, kui iganes mõeldav.»¹²

H. Pöögelmann näitab, et rahvusküsimus huvitab eesti kodanlust ainult sel määral, kuivõrd selle kaudu oli võimalik kindlustada oma varanduslikke huve. Ta kirjutab:

«Kui tõsi see on, näitab muu seas meie eesti rahvuslaste poliitika just viimastel aegadel. Need isamaalased ja tõsieestlased muutusid kadakasakstest maruvenelasteks, kui röövsõda neile selle kaudu head lõikust andis. Vaevalt olid aga sakslased Riiga ja Saaremaale jõudnud, kui needsamad Vene jumaldajad sakslaste ees hakkasid kassiküüru tegemist harjutama.

Et niisugune rahvuslus rahva huve ei või kaitsta, on selge. Seda suudab ainult rahva enese valitsus, kõige laiemas mõttes, nagu seda tööliste ja talupoegade valitsus esitab.»¹³

1918. aasta jaanuaris töötas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esimese J. Anvelt välja Eesti nõukogude vabariigi — Eesti Töörahva Kommuuni — põhiseaduse projekti, lähtudes seejuures «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonist» ning «Töötava ja eksploateeritava rahva õiguste deklaratsioonist».

Esimesega neist, nagu teame, kuulutati välja nõukogude rahvuspoliitika põhiprintsiibid ja alustati rahvaste enesemääramise poliitika elluviimist. Teisega, mille projekti oli koostanud V. I. Lenin ja mille III ülevenemaaline nõukogude kongress 18. jaanuaril

¹² «Tööline» 1. dets. 1917.

¹³ «Tööline» 4. dets. 1917.

1918 vastu võttis, oli tähtsaks konstitutsiooniliseks aktiks, millega Venemaa kuulutati tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude vabariigiks, kus kogu võim keskus ja kohapeal kuulub nõukogudele. Eriti suur põhimõtteline poliitiline tähtsus oli deklaratsiooni II lõigul, kus öeldakse: «Venemaa Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.»¹⁴

Deklaratsioon jättis iga rahvuse töölistele ja talupoegadele õiguse oma täievilisel nõukogude kongressil iseseisvalt otsustada, kas ja missugustel alustel nad soovivad osa võtta föderaalset valitsusest ja teistest föderaalsetest nõukogude asutustest.

Oma lõppsõnas enne kongressi lõppu ütles V. I. Lenin: «Meil Venemaal on nüüd sisepoliitika valdkonnas lõplikult tunnustust leidnud nõukogude sotsialistliku vabariigi, kui mitmesuguste Venemaal elavate rahvaste vabade vabariikide föderatsiooni uus riigikord.»¹⁵

«Eesti Tööraha Kommuuni põhiseaduse projekti» esimeses osas, milles käsitletakse kommuuni rahvusvahelist seisundit ja piire, nähti ette, et Eesti Tööraha Kommuun on kõigi kohalike küsimuste otsustamisel täiesti iseseisev. Tal oli igal ajal, ilma et ta ühelki rahvalt või valitsuselt selleks nõusolekut küsiks, õigus ennast Venemaa küljest lahti lüüa ja kas mõne teise riigiga ühineda või end täiesti iseseisvaks kuulutada.

Eesti Tööraha Kommuuni valitsesid valla, maakonna ja linna tööraha nõukogud ning Eesti Tööraha Kongress ja kommuuni valitsus. Kõrgeimaks võimuorganiks oli Eesti Tööraha Kongress, millest otsustava häälega pidid osa võtma kõik maakonna ja linna tööraha nõukogude saadikud. Kongress valis Tööraha Kommuuni valitsuse, tema korralised koosolekud pidid toimuma kaks korda aastas poolaasta viimase kolmekümne päeva jooksul. Eesti Tööraha Kommuuni valitsus valiti Eesti Tööraha Kongressi poolt kuueks kuuks. Valitsuse liikmed olid vastutavad kongressi ees, kes neid igal ajal võis tagandada ja nende asemele uue valida.¹⁶

Projektis deklareeritakse, et «Eesti Tööraha Kommuun on autonoomne osa Vene Nõukogude Vabariigist.»¹⁷ Kuidas ta ühineb Venemaaga, kas piirkondliku (territoriaalse) autonoomia või föderatsiooni alusel, see oli lahtiseks jäetud. Oli vaid öeldud, et vahetõttu Vene vabariigiga ja Eesti Kommuuni puutuvad välisküsimused otsustatakse Nõukogude Vene valitsusega kokkuleppimise teel.¹⁸

Pärast III ülevenemaalist nõukogude kongressi ning «Töötava ja ekspuateritava rahva õiguste deklaratsiooni» avaldamist alustasid Eesti bolševikud laialdast selgitustööd Eesti riikluse küsimustes. Nende seisukohad, mis nõudsid tihedasse liitu jäämist revolutsioonilise Venemaaga, leidsid töörahvalt suurt poolehoidu nii Tallinnas, Tartus ja Narvas kui ka töölisalustel ja maal.

Eesti tööraha arvamust Eesti iseseisvuse kohta väljendas kõige ilmekamalt 5.—6. jaanuaril 1918 Tallinnas toimunud Eesti tööraha põllumajanduslik kongress, millest võttis osa 530 täisõiguslikku saadikut. Kongress kiitis heaks (7 hääle vastuolemisel) J. Anveldi poolt esitatud enamlaste «Resolutsiooni «Eesti riigi» asjus», milles öeldakse:

«Venemaal valitseb revolutsiooniline töörahas. Vene revolutsiooni abil on Eesti töörahas võidule pääsenud ja sellepärast peab Eesti töörahas edaspidigi selle valitsusega kõige lähemasse riiklikku ühendusse jääma.»¹⁹

*

Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal püüdsid Venemaa vähemusrhivate kodanlikud natsionalistid rahvuslikku vabastusliikumist ja kohaliku omavalitsuse organeid enda kätte haarata, mis neil osaliselt ka korda läks, sest töölikklass neis maades ei olnud veel jõudnud organiseeruda. Eestis sai kubermangukomissariks (kuberneriks) eesti kodanluse liidreid I. Poska, kelle kõrvale nõuandva organina «valiti» ebademokraatlikul teel Kubermangu Maanõukogu («Maapäev»).

¹⁴ V. I. Lenin, Töötava ja ekspuateritava rahva õiguste deklaratsioon. Teosed, 26. kd., lk. 391.

¹⁵ Sealsamas, lk. 440.

¹⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 631—634.

¹⁷ Sealsamas, lk. 629.

¹⁸ Sealsamas, lk. 631.

¹⁹ Sealsamas, lk. 571.

Oma positsioonide kindlustamiseks hakkasid mitme rahva kodanlikud natsionalistid oma tegevust koordineerima, korraldades omavahelisi konverentse ja nõupidamisi. Juh-tivale kohale natsionalistide leeris tõusid ukraina kodanluse liidrid, kelle järgi joondusid ka eesti kodanlikud parteid. See ei olnud ainult tunnustus suurema rahvuse kodanlusele. Asi seisis ka selles, et Eesti territooriumil paiknes Ukraina rahvuslikke väeosi, kellest mõnigi oli veel kodanluse mõju all ja kellelt eesti kodanluski endale võitluses oma töö-rahva vastu toetust lootis.

Ukraina kodanluse eestvõttel toimus 8.—15. septembrini 1917 Kiievis suurem Vene-maa vähemusrahvuste kodanluse esindajate kongress, millest Eesti kodanlike parteide esindajatena võtsid osa O. Strandman, A. Birk ja A. Jürgenstein, menševik K. Ast ja Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee esindaja lipnik J. Riisenberg.²⁰

Ainult leedu kodanluse esindajad olevat nõudnud Leedule iseseisvust, kõik teised delegaadid, nende hulgas ka eesti kodanluse esindajad, piirdunud sooviga, et Venemaa rahvad ühineksid föderatiivsel alusel. Olles föderalistlikul positsioonil, jätnud kongress Leedu iseseisvuse küsimuses seisukoha võtmata.²¹

Kuigi Kiievi kongressil nõuti Venemaa rahvaste ühinemist föderatsiooni alusel ja ka eesti kodanlased ning menševikud seda pooldasid, ei tähenda see ometi, et nad seda nõudmist oleksid kavatsenud esitada tõsiselt ja resolutselt.

«Kõigi eesti rahvuslike erakondade nõudmised ei ulatunud sõna valjemas mõttes mitte riikliku autonoomiani, vaid nende sisuks jäi laiem provintsiaalne autonoomia kesk-võimu prioriteediga.»²² kirjutab E. Laaman, kes hästi tundis eesti kodanluse nõudmisi. Riikliku autonoomia seisukohale olevat asunud ainult väike rühm Viiburi eestlasi ees-otsas sõjaväelase K. Kirschbaum-Utustega, kes esitanud Ajutise Valitsuse peaministrile vürst G. Lvovile vastavasisulise märgukirja. Tööerakondlane J. Vilms hoidnud viibur-lasi sellest tagasi, «et mitte Vene demokraatiat haavata», ja I. Poska oli arvanud, et «esitage pealegi, — kasu ta ei too, kahju ka mitte».

Olukord muutus põhjalikult pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu: eesti kodanlus ei tahtnud nagu ukrainagi kodanlus alistuda nõukogude võimule, töörahva võimule.

Kasutades «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis» antud rahvuste enesemäära-mise õigust kodanluse huvides, kuulutas Ukraina Keskraada end 7. novembril 1917 «Ukraina rahvavabariigi» kõrgeimaks võimuorganiks ja asus likvideerima nõukogude asutusi ning toetama vene kontrrevolutsionääre — kadette ja kindral Kaledinit — Doni ääres.²³

15. novembril 1917, umbes nädal pärast seda, kui Keskraada Kiievis oli end kõr-geimaks võimuks kuulutanud, kordas Tallinnas sedasama manöövrit Kubermangu Maa-rõukogu («Maapäev»), kuulutades end kõrgeimaks võimuks Eestis. Kuid eesti kodanlus ei suutnud endale hankida kontrrevolutsioonilist sõjalist jõudu ja tema «kõrgeim voi-muorgan» aeti samal päeval Tallinna tööliste ja Tallinnas asuva eesti rahvusliku väeosa

²⁰ «Eesti Sõjamees» 9. sept. 1917; E. L a a m a n, Eesti iseseisvuse sünd. Tartu, 1936, lk. 144.

²¹ E. L a a m a n, Eesti iseseisvuse sünd, lk. 144.

²² Sealsamas, lk. 118.

²³ Esimesel ülevenemaalisel sõjalaevastiku kongressil ütles V. I. Lenin 22. novemb-ri! 1917 rahvusküsimust käsitledes: «Praegu me võime tähele panna rahvuslikku liik-u-mist Ukrainas ja me ütleme: meie oleme tingimata ukraina rahva täieliku ja piiramatu vabaduse poolt. Meie peame purustama selle vana, verise ja rämpase mineviku, millal kapitalistide-rõhujate Venemaa mängis timuka osa teiste rahvaste suhtes. Selle mineviku pühime me minema, sellest minevikust ei jäta me kivi kivi peale.» Ta jätkas: «Meie ütleme ukrainlastele: ukrainlastena võite te oma elu korraldada, kuidas tahate. Kuid me ulatame vennaliku käe ukraina töölistele ja ütleme neile: koos teiega hakkame me võit-lemä teie ja meie kodanluse vastu. Ainult kõigi maade töörahva sotsialistlik liit kõrval-dab igasuguse pinna rahvuslikuks tagakiusamiseks ja nägelemiseks.» (Teosed, 26. kd., lk. 315.)

Ukraina töörahvas ei toetanud Keskraadat ja tema valitsust. Ukraina ja vene tööliste-punakaartlaste salgad purustasid Keskraada sõjalise jõu. Ukrainas endas võttis hoogu töötavate klasside revolutsiooniline liikumine, mille tulemusena nõukogude võim kehtes-tati kogu maal.

soldatite poolt laiali.²⁴ Ka nurjus täielikult eesti kodanluse mässukatse Tartus 21. novembril, mille eesmärgiks oli luua endale territoriaalne tugiala oma valitsuse väljakuulutamiseks. Ka siin ei toetanud kodanlust Tartus asuv eesti rahvuslik väeosa.

Pärast seda jätkas eesti kodanlus põrandaaluseid kontrevolutsioonilisi sepitsusi koos vene esseeride ja kadettide juhtidega, et nõukogude võimust lahti saada. Ühtlasi tegid kodanlased nii suusõnaliselt kui ka oma ajalehtede abil peamiselt väikekodanlike kihtide ja eesti sõjaväelaste hulgas laialdast nõukogudevastast agitatsiooni, kasutades selleks «Eesti iseseisvuse» loosungit. Üheks suuremaks Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide aktsiooniks «iseseisvuse» küsimuses oli nn. seletuskirja «Iseseisev Eesti rahvariik» koostamine. Avaldati see «seletuskiri» 1918. aasta jaanuari algul Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee ajalehes «Eesti Sõjamees» Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide ühise deklaratsioonina.²⁵

Kuna «seletuskirja» koostamisest olid osa võtnud ka Eesti esseerid ja menševikud ning koostajad teadsid, et sotsialismi pooldavad Eestis suured rahvahulgad, siis ei saanud nad selle dokumendi fabritseerimisel läbi töörahvast ja sotsialismi arvestamata. See pärast pidi tulevane Eesti olema midagi kapitalistliku ja sotsialistliku maa vahepealset.

Kõige tähtsamaks ülesandeks pidasid «seletuskirja» autorid lahkulöömist revolutsioonilisest Venemaast.

Kuigi Eesti esseerid olid «seletuskirja» kaasautoriteks, koostasid nad samas küsimuses omapoolsegi märgukirja, mille tähtsamad nõudmised avaldati «Eesti Sõjamehe» sellesama numbris. Neis räägitakse, et Eesti oma loomulikes ja ajaloolistes piirides tulevat kuulutada iseseisvaks «töövabariigiks», rahutraktaadiga rahvusvaheliselt neutraalseerida ja sellesama aktiga ka ta «iseseisvus» tagada. Samuti tulevat rahutraktaadiga tagada Eesti vähemusrahvustele (venelastele, sakslastele, rootslastele jt.) kultuuriautoomia, nagu ka Venemaal vähemusrahvusena elavatele eestlastele.

«Seletuskirja» ja esseeride «nõudmiste» erinevus seisnes peamiselt taotletava «iseisvava vabariigi» nimetuses: kodanlastel kandis see «rahvariigi», esseeridel «töövabariigi» nimetust. Peale selle erineti ka ajutise valitsuse moodustamise küsimuses. Kodanlased nõudsid, et kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni peab praegune Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee võimu üle andma «Maapäevale», sellelesamale, kelle Tallinna töörahvas teatavasti 15. novembril 1917 oli laiali ajanud. Eesti esseeride nõudmistes aga nähti ette, et Eesti vabariigi ajutine valitsus tuleb kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni anda Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu ja tema Täitevkomitee kui praeguse Eestis tõeliselt olemasoleva sisepoliitilise võimu kätte. Kasvavate vastutusrühmade ülesannete kohaselt tulevat Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu kõigi linna ja maa töörahva nõukogude, kõigi sotsialistlike parteide ja Nõukogude valitsust tunnustavate omavalitsusasutuste esindajate arvel laiendada kogu Eesti «töodemokraatia» parlamentaarseks esinduseks, selle ajutise parlamendi ees vastutav täitevkomitee tulevat aga muuta Eesti vabariigi ajutiseks valitsuseks.

Eesti bolševikud kritiseerisid teravalt esseeride «nõudmistes» avaldatud seisukohti ja nimetasid neid täie õigusega proletariaadi diktatuurist loobumiseks ning töörahva internatsionaalse solidaarsuse eitamiseks, kuigi rohkem varjatud kujul, kui seda oli kodanlaste «Eesti rahvariik». Bolševikud näitasid, et esseerid olid nõus rahvusküsimust lahen-

²⁴ Eesti kodanlus oli lootnud ka toetust siin asuvatelt ukraina sõjaväelastelt, keda major Kirschbaum-Utuste andmeil oli umbes 130 000 meest. (Vt. A. Piip, Tormine aasta. Tartu, 1934, lk. 107.) Kuid neiski väeosades oli käimas bolševiseerumisprotsess ja neist polnud kodanlusel enam kasu.

«Nad kisavad, et enamlased «võõrastele püssitikkudele» toetuvat, et nad «võõraid» Eesti asjadesse lubavat segada jne.», kirjutas «Tööline» oma juhtkirjas eesti kodanlike natsionalistide poliitika kohta. «Kuid mis teevad need karjud ise? Need toetuvad alati selt U k r a i n a r a d a peale. Nad katsuvad rahvale nii olukorda kujutada, et u k r a i n l a s e d e e s t l a s i . . . enamlaste vastu toetavat. Haapsalus püüdsid kodanlased eesti soldatite selgese teha, et R o o t s meile venelaste vastu appi tulevat. Rakvere «maavalitsus» jällegi oli uhke seal asuvale tagurlikule vene väeosale, kes ei laskvat teda kohalt kangutada.» («Tööline» 28. nov. 1917.)

²⁵ «Eesti Sõjamees» 5. jaan. 1918.

dama proletariaadi diktatuurist loobumise arvel. Oma olemuselt oli Eesti esseeride «töövabariik» kodanlik-demokraatlik parlamentaarne vabariik.

1918. aasta jaanuaris ja veebruaris toimus Eestis rohkesti tööraha koosolekuid, kus bolševikud selgitasid V. I. Lenini poliitikat rahvusküsimuses ja paljastasid kodanluse «Eesti iseseisvuse» loosungi klassiolemust.²⁶ Töölised said aru klassivaenlase manöövritest ja kiitsid üksmeelselt heaks bolševike seisukohad. Iseloomustades eesti kodanluse «iseseisvuse» loosungit, ütlesid Maieri keemiavabriku töölised, et «kõik need ilusad plaanid ja sõnad, mis kodanlus ka välja ei kõlista, ikka selleks on mõeldud, kuidas tööliste valitsust kukutada».²⁷

18. jaanuaril 1918 avaldati Eesti töölisajalehtedes tähtis parteiline dokument — «VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja Tallinna Komitee üleskutse Eesti Venemaast lahku löömise küsimuses pealkirja all «Eesti töörahvale!».²⁸

Selles dokumendis paljastavad Eesti bolševikud kodanlike natsionalistide manöövraid Eesti iseseisvuse küsimuses, näidates, et iseseisvuse loosung on viimastel mõeldud vaid rahva petmiseks. Eesti kodanlased, kes tsaari ja kodanluse võimu ajal ei ole kunagi võidelnud riikliku iseseisvuse eest, näevad, et Venemaa sisemised kontrrevolutsioonilised jõud ei suuda nõukogude võimu kukutada ja asetavad nüüd oma lootused Lääne imperialistide interventsioonile ning tahavad astuda nendega sobingusse.

Üleskutses tehakse töörahvale teatavaks, et kaalukama tõuke Eesti viivitamatult iseseisvaks riigiks kuulutamise nõudmise esitamiseks olid eesti kodanlased ja ebasotsialistlikud parteid saanud Saksa valitsuse agentidelt.²⁹

²⁶ «Eesti Teataja» avaldas 12. jaanuaril 1918 Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liikme R. Vakmanni kirjutatud juhtkirja «Kodanlus, rahvus ja iseseisvus», milles paljastatakse eesti kodanluse võltspatriotismi. Juhtkirjas öeldakse: «Me võtame endale siin siiski julguse tõendada, et kui see meie rahvuslikust kodanlusest oleks ära rippunud, eesti rahvuse küsimus oleks küll juba ammu olnud ära otsustatud, kuid niisugusel kujul, et eesti rahvust ei oleks enam olnud ...»

Rahva ees osalt rahvuslastena tuntud, ei olnud eesti kodanlased ja kodanlikud haritlased seda mitte oma koduses ja eraelus. Nad ei jaksanud oma perekonnaski, omavahelises läbikäimiseski eesti keelt läbi viia. Mäletan, kuidas ma umbes paarikümne aasta eest noormehena suurel laulupeol aukartusega lähenesin kolmele muusika- ja laulujuhile, et näha ja kuulda, kuidas kolm kuulust eesti meest omavahel eesti keelt kõnelevad, ja pidin sügava kurbuse ja pettumusega kuulma, et kõik kolm kuulust suguvenda omavahel — ikkagi võõrast keelt kõnelevad.

Kui nüüd pilku heita eesti väikekodanlusele, siis leiame siit perekala osa linna-maa-alevite ja mõisarahvast, kes «saksu» teenides saksa keelele on kätte õppinud ja ka osalt selle keele läbi leivakannika otsa on pääsenud, kaupmeestena, majaperemeestena, «antvärkidenä» ja muude «untsantsakatena» rahvale on selja pööranud ja kõrgema kultuuri poole tüürinud. Rahvas on nad kadakasaksteks ristinud, ja kuigi meie rahvuslikud kodanlased neid rahva keha küljest on püüdnud maha löigata, et oma häbi varjata, on need «kadakad» siiski kõige paremaks näiteks, kui suur rahvuse aatekandja, jutu-märkides, on meie kodanlus.

Neil päevil esines see meie kodanlus, meie rahvusepäästjad jutumärkide vahel, isamaa päästmise projektiga: kuulutada Eesti iseseisvaks.

Kes võiks olla Eesti iseseisvuse vastu?

Kuid niisama vähe kui eesti rahval oli oma rahvuse päästmiseks eesti kodanluse abi vaja, tarvitab ta selle abi oma iseseisvuse saamiseks. Eesti on juba rahvusliku iseseisvuse tööraha võidu läbi kätte saanud ja sammub sotsiaalsete uuenduste teel tööraha huvide kohaselt edasi, hoolimata kõikide kodanlaste ja nende sabarakkude vastutöötamisest, kes eesti rahvuse all ainult oma klassi näevad ja Eesti iseseisvuse all eesti kodanluse võitu tööraha üle.

Rahvusküsimus on Eesti töörahval alati järjekindlana ja selgema eesmärgiga olnud kui rahvuslusega kelkival, aga võõrsile piilulval kodanlusel.»

²⁷ «Tööline» 18. jaan. 1918.

²⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 623—626. Stiili järgi otsustades on üleskutse V. Kingissepa kirjutatud.

²⁹ Seda fakti, et Saksa valitsus tegi Eesti Kubermangu Maanõukogu tegelastele ettepaneku kuulutada Eesti Saksa protektoraaadi all olevaks iseseisvaks riigiks, on korduvalt kinnitatud ja tõestatud. (Vt. näit. P. Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920). Tallinn, 1960, lk. 81—82.) Oma kõnes Vene Asutava Kogu koosolekul novembris 1917 märkis J. Seljamaa, et eesti rahvale lubatakse Saksamaa poolt «enesemääramist, muidugi neis piirides, nagu neid Saksa imperialistid mõistavad». («Eesti» 11.

Edasi naeruvääristatakse üleskutses Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide püüt armetult seletada, et nad tahavad iseseisvuse väljakuulutamiseks Saksas sõjavägede tulekut ära hoida ja juhitakse tähelepanu sellele, kuidas Belgia Saksas vägedega üle ututati, kuigi tema iseseisvust garanteerisid kõik suurriigid, nende hulgas ka Saksamaa. Üleskutses selgitati rahvale, et Eesti riikliku iseseisvuse kaudu ootavad kodanlased pääsmist töörahva valitsuse alt ning rõhutati, et bolševike lipukirjaks on kõige lähem ja vennalikum liit Venemaa töörahvaga. Üleskutses lõpuosas öeldi: «Eesti on juba vabal Sest Eesti töörahvale on kõik see vabadus, mis kodanluse ja eilaste mõisnike vastu võitlemiseks vaja. Eesti on vaba, sest teda ei kitsenda sisemised, koduses elus ükski määrus, ükski ettekirjutus, mis Peterburist tuleks... Kui kord Keskvallitsus kõige suuremas küsimuses — Venemaast lahtilöömisest — meile tõkkest ei tee, kes on siis küllalt jultunud, et tõendama tulla, et ta teisejärgulistes, pisemates asjades meile tee peale astub. Eesti töörahval on enesemääramise õigus ja see on ülem kui kõik muud enesemääramised.»

Nii selles dokumendis kui ka partei ja valitsuse häälkandjate «Töölise», «Eesti Teataja» jt. juhtkirjades ja artiklites aga mindi mööda «Töötava ja eksploateeritava rahva õiguste deklaratsioonist», mille I lõigu § 2 sätib: «Venemaa Nõukogude Vabariiki asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.»³⁰ Sellega ei pööratud Eesti bolševikud vajalikku tähelepanu tõsiasi järele, et Nõukogude konstitutsioon nägi ette nii iseseisvate riikide väljakuulutamise kui ka nende ühinemise vabatahtlikuks liiduks. Järelikult ei oleks iseseisva nõukogude vabariigi väljakuulutamine tähendanud revolutsioonilisest Venemaast lahkulöömist, vaid liitumist utel alustel.

Eesti bolševikud pooldasid sel ajal veel Nõukogude Venemaad kui ühtset unitaarset sotsialistlikku riiki, kuigi V. I. Lenin juba Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal tunnustas föderatsiooni loomise mõtet³¹ ja kuigi see mõte oli «Töötava ja eksploateeritava rahva õiguste deklaratsiooni» väljakuulutamiseks saanud seaduseks. Kahjuks ei hinnanud Eesti bolševikud sel ajal veel küllaldaselt selle ajaloolise akti määratu suurt tähtsust. See raskendas neil võitlust kodanlike parteide demagoogia vastu Eesti iseseisvuse küsimuses.³²

Eesti töölisklassil oli tugev internatsionaalse solidaarsuse tunne, eriti vene tööliste suhtes, kellega oli osa võetud kolmest revolutsioonist. Seepärast nõuti kõige tihedamat liitu Venemaa Nõukogude Vabariigiga ja ei pooldatud väikeste vabariikide loomist. Puuduliku selgitustöö tõttu aga ei olnud laiadel töölisklassidel veel täielikku arusaamist sellest, kuidas kasutada neid suuri võimalusi, mida endistele rõhutatud väikerahvastele pakus leninliku rahvaste enesemääramise õiguse elluviimine.

1918. aasta jaanuaris toimus Eestis mitmeid suuri tööliskoosolekuid, kus arutati kodanluse poolt ülestõstetud «iseseisvuse» küsimust.

Sindi Kalevivabrikus 19. jaanuaril toimunud koosolekul, millest võttis osa umbes

jaan. 1918.) Maapäeva vanematekogu «Memorandum Eesti poliitilise seisukorra üle» anti välisriikidele üle 11. jaanuaril 1918 (A. Piip, Tormine aasta, Tartu, 1934, lk. 96—98). «Postimees» 20. dets. 1917 toob väljavõtte balti saksa ajalehest «Dorpatser Zeitung», kus kirjutatakse, et keskriigid peavad Vene riigi piirirahvastega alles okupeerimata maal, kus Venemaast lahkulöömise püüd ja Saksamaa või Austriaga liitumise soov elav on või elavaks saama peaks, läbirääkimisi, nagu Kuramaal juba käimas. (Faktid ja kommentaarid. «Kodumaa» lisa. Tallinn, 1968.)

³⁰ V. I. Lenin, Töötava ja eksploateeritava rahva õiguste deklaratsioon. Teosed, 26. kd., lk. 391.

³¹ Vt. V. I. Lenini kõnesid I ülevenemaalisel nõukogude kongressil, mis toimus 3.—24. juunil 1917 (Teosed, 25. kd., lk. 9 ja 23) ning tema seisukohta selles küsimuses teoses «Riik ja revolutsioon» (Teosed, 25. kd., lk. 417).

³² 1918. aasta novembris kirjutas V. Kingissepp, et seoses G. Suitsu ettepanekuga kuulutada välja Eesti Töövabariik, arutas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sama aasta 2. jaanuaril Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamise küsimust, kuid lükkas selle ettepaneku tagasi põhjendusega, et tookordsetes tingimustes ei oleks see töörahvale andnud mitte midagi. Eesti oli juba vaba, Rahvakomissaride Nõukogu ei seganud end tema siseasjadesse ja ta võis igal ajal Vene Nõukogude Vabariigist lahku löua. (Vt. V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946, lk. 25—26.)

500 töolist, selgitas tööline M. Lorenberg töörahva valitsuse kaudu saavutatud võitude tähtsust ja ütles siis: «Kui meie aga Eesti iseseisva riigi välja kuulutame, ... ei jõua me oma iseseisvust kuigi kaua kaitsta, sest tugevad naabrid kägistavad meie vabadused ära.» Eesti iseseisvaks riigiks kuulutamise poolt hääletas 4, vastu üle 400 koosolekust osavõtja. Vastuvõetud resolutsioonis öeldakse: «Meie, Sindi kalevivabriku töölised, mõistame kõige valjumalt kodanlaste ja nendega ühemõtteliste — Balti parunite kui ka iga ebasotsialistliku erakonna püüet hukka, et Eestit iseseisvaks pisiriigiks luua.»³³

Iseloomulik on ka Aseri Tsemendivabriku tööliste koosoleku hukkamõistetv seisukoht 17. jaanuarist 1918 samas küsimuses. Enam kui 300 koosolekust osavõtjat tuli üksmeelsele otsusele, et «Eesti iseseisev vabariik töölisklassile hädaohtlik on ja lõpuks Eestimaa töölised Preisi raudse rusika alla surub. Meie, Aseri vabriku töölised, ei taha Vene seltistidest endid mitte ära eraldada, sest ainult ühisel jõul suudame Vene seltisimeestega käsikäes käies endile vabaduse võita.»³⁴

Kuid väikekodanlikes kihtides ja eriti haritlaskonnas, aga ka eesti rahvuslikes väe- osades leidis kodanluse, mõisnike ja väikekodanlike sotsialistide propagandaa Eesti iseseisva rahvariigi kasuks kõlapinda. Isegi osa tööliskonnast ei mõistnud veel, et sotsialistlik tsentraliseeritud vabariik annab rahvastele kõik vabadused ja et iseseisvate sotsialistlike vabariikide väljakuulutamist polegi enam õieti vaja. Seepärast vaimustas rahvusriikliku iseseisvuse idee veel küllalt paljusid neid, kes olid kaua aega pidanud kannatama ränka rahvuslikku rõhumist. V. I. Lenini sõnad, et «sellele tõsiasjale, nagu üldse kogu föderatiivse ja tsentralistliku vabariigi ning kohaliku omavalitsuse küsimusele pole pööratud ega pöörata meie parteilises propagandas ja agitatsioonis küllaldast tähelepanu»,³⁵ käivad täiel määral ka VSdT(b)P Eesti organisatsiooni kohta Oktoobri-revolutsiooni päevil.

Eesti bolševikud ei järginud ka 1917. aasta detsembris tehtud V. I. Lenini ettepanekut kuulutada Eesti sõltumatuks, suveräänseks sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks,³⁶ mille teostamine oleks kahtlemata aidanud suurendada nende mõju laialdastes rahvahulkades.

*

Saksa imperialistide sissetung Eesti mandrile 1918. aasta veebruaris katkestas Eesti töörahva riigi rajamise.

Eestist ajutiselt Nõukogude Venemaale taganenud Eesti bolševikud alustasid järjekindlaid ettevalmistusi oma partei- ja nõukogude organisatsioonide taastamiseks ning kaadri kasvatamist. Energiliselt töötas Vene NFSV Rahvasasjade Rahvakomissariaadi Eesti osakond H. Pöögelmanni juhtimisel. Parteilise ülesehituse alal moodustati Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Eesti osakonnad. Ühtlasi organiseeriti põrandaalust tööd okupeeritud Eestis.

Nõukogude valitsus ja VK(b)P Keskkomitee osutasid suurt abi Eestist evakueerunud töölistele ja talupoegadele, paigutades nad vastavalt nende võimetele mitmesugusele tööle, kus nad omandasid kogemusi sotsialistlikuks ülesehitustööks omal maal. Peale selle anti nende kasutada trükkikoda ja varustati neid paberiga, mis võimaldas välja anda ajalehti, poliitilist kirjandust, lendlehti, õpikuid jne. Suur osa sellest trükitoodangust saadeti okupeeritud piirkondadesse, hiljem ka vabastatud alale. Keskkomitee häälekan djana ilmus Peterburis ajaleht «Tööline», kuid eestikeelseid ajalehti anti välja mujalgi Venemaal. Eesti keelde tõlgiti ja avaldati V. I. Lenini töö «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded». Jätkati juba Tallinnas ilmuma hakanud ajakirja «Eesti Kool» väljaandmist. Ilmus ka J. Anveldi, H. Pöögelmanni, V. Kingissepa jt. töid.³⁷

³³ Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon Eestis, lk. 635.

³⁴ Sealsamas, lk. 623.

³⁵ V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon. Teosed, 25. kd., lk. 419.

³⁶ Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М., 1967, lk. 150; M. Ingver [V. Kingissepp], Kas ja kuidas saab rahu? «Töö Hääl» 20. märtsil 1919.

³⁷ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa. Tallinn, 1961, lk. 299.

13.—15. juulini 1918 toimus Moskvas VK(b)P Eesti osakondade konverents, kelle tööd juhtisid V. Kingissepp ja J. Heintuk.

Konverents kiitis heaks V. I. Lenini sise- ja välispoliitilise joone. Arutati ka Eesti nõukogude riikluse küsimust. Vastuvõetud resolutsioonis «Eesti iseseisvuse kohta» paljastati eesti kodanlust kui imperialistlike riikide kannupoissi, kes «iseseisvuse» sildi all kaupleb Eestit imperialistidele söödamaaks. Sobingu asemel imperialistidega kutsus Kommunistlik Partei töörahvast imperialismivastasele võitlusele. Näidati, et ei tule võidelda mitte kodanlik-demokraatliku vabariigi, vaid Eesti nõukogude vabariigi eest. Resolutsioonis kriipsutati alla, et eesti rahva tõeline iseseisvus on võimalik ainult nõukogude korra tingimustes, kus on kaotatud igasugune rõhumine ja ekspluateerimine ning kus vennalik koostöö teiste sotsialistlike vabariikidega tagab Eesti nõukogude vabariigile julgeoleku ja iseseisvuse.³⁸

Konverentsi otsuses «Eesti iseseisvuse kohta» ei olnud Nõukogude Eesti enam ette nähtud Nõukogude Vene autonoomse osana, nagu Eesti Tööraha Kommuuni projektis, vaid iseseisva nõukogude vabariigina. Siin deklareeris konverents juba selgel kujul Eesti nõukogude vabariigi loomise vajadust.³⁹

1918. a. augustis-septembris, kui ilmnis, et imperialistlik Saksamaa on kokkuvaremise lävel, hoogustusid Eesti kommunistide ettevalmistustööd oma kodumaa peatseks vabastamiseks. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe J. Sverdlovi juhtimisel toimus 19.—23. oktoobril Moskvas okupeeritud piirkondade kommunistlike organisatsioonide konverents, kus arutati kommunistlike parteide taktikat okupeeritud piirkondade suhtes ja töötati välja konkreetne võitlusplaan. Eriti suur tähtsus Eesti ja teiste okupeeritud alade vabastamise ettevalmistamisel oli asjaolul, et seda juhtisid VK(b)P Keskkomitee ja isiklikult V. I. Lenin, kes jälgis tähelepanelikult töörahva kasvavat vabastusliikumist neis piirkondades ja võttis osa sealsete bolševistlike organisatsioonide juhtimisest ning sõjalise, partei ja nõukogude kaadri ettevalmistamisest, samuti võitlustaktika kindlaksmääramisest.

Asjaolul, et Eesti ja teiste okupeeritud rahvuslike piirkondade kommunistid 1918. aasta suvel ja sügisel püstitasid riikliku iseseisvuse, suveräänse nõukogude vabariigi loosungi, on V. I. Lenini ja tema poolt juhitud VK(b)P Keskkomitee teene. Endiste rõhutatud rahvaste riigivormi küsimus oli korduvalt arutusel VK(b)P Keskkomitee istungil ja rahvuslike kommunistlike parteide juhtivate töötajate nõupidamistel. VK(b)P Keskkomitee ja V. I. Lenin tervitasid nende parteide juhtivate töötajate püüdu saavutada tulevaste rahvusvabariikide kõige tihedam ühtsus Vene NFSV-ga, kuid nad ei nõustunud arvamusega, et need vabariigid peaksid kuuluma Vene NFSV koosseisu autonoomsete aladena, vaid nõudsid nende kuulutamist suveräänseteks.⁴⁰

Nüüd, kus seisib ees saksa okupantide väljakihutamine, oli vaja õigesti ära määrata vabanevate rahvaste rahvusriikluse vorm ja nende vahekorid suure vene rahvaga. Okupeeritud alade parteide ette tõusis ülitähtis otsustav ülesanne ühendada kõigi rahvuste töötavad kihid, et saavutada võit sõjas interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu. Ühendada rahvaid võis aga ainult tõelise üheõigusluse ja vabatahtlikkuse alusel.

Kommunistidel tuli arvestada okupeeritud maade rahvahulkades veel laialdaselt juurdunud arvamust, et rahva vabadust ja üheõiguslikkust teiste rahvastega tagab kõige paremini just iseseisev rahvusriik. Tuli arvestada sedagi, et riikliku iseseisvuse loosung oli Ukrainas, Valgevenes, Leedus, Lätis ja Eestis natsionalistliku kodanluse propaganda ja agitatsiooni üheks tähtsamaks võtteks. Autonoomsete nõukogude vabariikide loomine neil aladel oleks võinud jätta mulje, et kõrgeimaks võimuks neis vabariikides on Vene Nõukogude Vabariigi valitsus ning nende maade rahvad ei ole üheõiguslikud suure vene rahvaga. Samuti oleksid natsionalistlikud elemendid võinud süüdistada kommuniste rahvuslike huvide ignoreerimises.

³⁸ Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1958, lk. 6—7.

³⁹ Борьба за Советскую власть в Прибалтике, lk. 198.

⁴⁰ М. И. Куличенко. Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 годах. Харьков, 1963, lk. 42—44.

Seoses Eesti nõukogude vabariigi rajamisega tuleb eriti meenutada Viktor Kingissepa viljakat ja laiahaardelist tööd.

Suure riikliku ülesehitustöö kooli sai V. Kingissepp Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liikmena, võttes V. I. Lenini ja J. Sverdlovi otsesel juhtimisel osa Nõukogude riigi poliitika aluste väljatöötamisest. Pikemat aega töötas ta Eesti töörahva riikluse probleemi lahendamisel. 1918. aasta sügiseks valmis tal käsikiri «Kellele iseseisvus, kellele ike», mis ilmus novembri algul Petrogradis ja toimetati illegaalsel teel Eestisse.⁴¹ Selle teose peamiseks ülesandeks oli riikliku iseseisvuse loosungi sisuline lahtimõtestamine: «On olemas kaks iseseisvust», kirjutab V. Kingissepp, «töörahva iseseisvus ja kodanluse iseseisvus... Töörahva iseseisvuse riiklikuks vormiks on nõukogude vabariik. Kodanluse iseseisvus — see on kokkulepe parunitega, ühine poliitika teiste maade kapitalistide klassiga.»⁴²

Temale omase teravusega paljastab V. Kingissepp eesti kodanluse liidrite kahekeelsust ja silmakirjatsemist, nende sahkerdamist üheaegselt kahe sõdiva poole tegelestega, nurudes vastuvõtmist viimaste ooteruumides, et manguda Eestile «iseseisvust» ehk äraseletatult: kindlustada endale võimalusi eesti töörahva ekspluateerimiseks. Kingissepp iseloomustab seda kui avantüristide, juhuseotsijate poliitikat, mis toimub põhimõttel — üks sõrm jumalale, teine kuradile, igaks juhuks võib see hea olla! Kuid ta toonitab, et Eesti nõukogude vabariiki ei käida toomas ei Saksa keisri ega Inglise kuninga valitsuselt, vaid võidetakse kätte võitluses, mis kukutab troonid ja kroonid ning murrab rahavürstide võimu hulkade üle.

Järgnevalt annab V. Kingissepp selge ja tabava iseloomustuse Eesti nõukogude vabariigile: «Nõukogude vabariik — see on tööliste võit klassivõitluses,» kirjutab ta. «Eesti nõukogude vabariik, — see on eesti töörahva võit saksa parunite ja eesti kodanluse üle! See on töörahva poliitiline revolutsioon, mis annab kõik töörahvale ja võtab kõik parunitelt ning kodanlastelt! Kõik, mis nad võorast tööjõudu kurnates on kokku kuhjanud ja pole veel ära pillanud.»⁴³

9. novembril puhkes Saksamaal revolutsioon, kukutati monarhia ja keiser Wilhelm põgenes välismaale. Nüüd algasid Eesti kommunistidel töörohked päevad. Asuti looma partei- ja nõukogude organeid peatselt vabastatava Nõukogude Eesti jaoks, okupeeritud Eestisse saadeti põrandaalusele poliitilisele tööle suurte võitluskogemustega juhtivaid töötajaid eesotsas V. Kingissepaga. Nõukogude Venemaal moodustati Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, J. Sihver, H. Pöögelmann, J. Heintuk, R. Vakmann jt., kes hakkasid organiseerima võitlust Eesti vabastamiseks.

Okupeeritud Eestis oli Austrias-Ungaris ja Saksamaal toimunud revolutsioon vabahärra kindral von Seckendorfi jalgealuse kõikuma lõõnud. Ta pidi oma rõvõigustest Eestis lahti ütlemata ja ametisse panema «Eesti Ajutise Valitsuse» eesotsas I. Poskaga. Preisi junkrute tääkidele ja eesti valgekaardile tuginev Eesti Ajutine Valitsus pani 12. novembril toime verise tapatalgu Tallinna tööliste kallal, kes olid tulnud meelevaldusele Eesti nõukogude vabariigi loosungi all.⁴⁴ Eriti kutsus töölistes esile viha eesti parempoolsete sotsiaaldemokraatide ehk sotside M. Martna, K. Asti, A. Rei jt. tegevus,

⁴¹ Vt. D. Rudnev, Viktor Kingissepp Moskvast. Tallinn, 1963, lk. 4, 44—45.

⁴² V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946, lk. 56.

⁴³ Sealsamas, lk. 53.

⁴⁴ Seda tapatalgut, mida Eesti Ajutine Valitsus Saksa sõjaväe abil 12. novembril Tallinna tööliste kallal korraldas, ruttas Ajutise Valitsuse välisdelegaat A. Piip Inglise välisministrile Balfourile seletama järgmiselt: «On saabunud teated, et liitlaste võidu puhul ja maa peatse vabanemise pärast pandi Tallinnas toime meelevaldus, mille korraldanud Eesti Maanõukogu ja Ajutine Valitsus eesotsas peaminister K. Pätsiga. See eesti rahva rõõmu legaalne väljendus aeti väevoimuga laiaili Saksa vägede poolt, kes on veel maal. Nad on lasknud rahulike elanike peale, kes mainitud demonstratsiooni toime panid. Mitmed inimesed on saanud surma. Eesti Maanõukogu ja Ajutise Valitsuse nimel on mul au kindlalt protestida selle Saksa sõjaväe vägivald vastu.» (A. Piip, Tormine aasta. Tartu, 1934, lk. 346.)

Nagu A. Piip ise seletab, tahtnud ta selle valeda mõjutada Saksa vägede kiiremat väljaviimist Eestist.

kes järjekordselt asusid toetama kodanlust ja okupante ning õigustama nende valget terrorit.

13. novembril tühistas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee Bresti vägivallarahu, tervitas samas otsuses kui Vene NFSV kõrgeim võimuorgan kõigi Saksa imperialismi ikke alt vabanevate piirkondade elanikke ja kutsus nende alade töörahva hulki vennasliidule Venemaa tööliste ja talupoegadega, lubades neile täielikku, lõpuni ustavat toetust võitluses nende maal tööliste ja talupoegade sotsialistliku võimu kehtestamiseks. Samal ajal kutsus ka Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee kogu Eesti töörahvast punase revolutsioonilipu alla, et Eestis taas kehtestada nõukogude võim. Ohtlasi kutsuti töörahvast valvsusele. Nüüd, kus Saksa imperialism oli kokkuvarisemisel, sirutasid eesti kodanlased ja sotsid käe teise imperialistide grupeeringu, Entente'i riikide poole ja palusid temalt abi Eesti töörahva veristamiseks.

Novembri keskpaiku ei olnud kodanlusel ja soitsidel veel jõudu Eesti tööliklassi organisatsiooniliste ürituste ärakeelamiseks. Ilmus legaalselt ka mõni number ajalehte «Kommunist». Tallinnas läks korda 16. novembril ära pidada ülemaaline parteikonverents, kus moodustati Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee eesotsas V. Kingissepaga. 12.—15. novembril toimusid Tallinna Nõukogu valimised, mis kommunistidele või nende toetajatele tõi absoluutse enamuse.⁴⁵

Oma esimesel legaalsel koosolekul 19. novembril kuulutas Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu end kõrgeimaks võimuks kohapeal. Koosolekul esines poollegaalselt, nime teatamata, V. Kingissepp, kes teravalt paljastas Eesti Ajutise Valitsuse kontrrevolutsioonilisi tegusid ja kutsus töörahvast üles looma oma nõukogude valitsust.⁴⁶ Nõukogu avaldas kaks tähtsat üleskutset, ühe Eesti töörahvale, keda kutsuti võitlema Eesti nõukogude vabariigi eest, teise Venemaa proletariaadile Tallinna Nõukogu tegevuse taastamise puhul. Viimases kirjutatakse: «Kodanliku valitsuse kõnemehed ja agendid kuulutavad, et Inglise sadamatest uued «rahustajate» salgad varsti Tallinna jõuavad. Eesti kodanlus andis meid välismaa vägistajatele ära. Eesti kodanlus astus lähedasse ühendusse Inglise-Ameerika imperialistidega. Eesti töörahvas aga sirutab oma vennaliku käe Vene töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu Eesti nõukogude vabariigi eest.»⁴⁷

Tallinna Nõukogu valimised ja tema avalik ning julge esinemine⁴⁸ hoogustasid töörahva organiseerimist kogu Eestis. Aktiivselt asusid tööle ka Narva kommunistid (A. Tiimann, A. Randmer, H. Vilbach jt.), kes taastasid partei linnakomitee, moodustasid Narva Revolutsioonistaabi ja tegid selgitustööd kohaliku Saksa garnisoni sõdurite hulgas.

Tallinna Nõukogu organiseeris protestistreigi endise Kubermangu Maanõukogu kokkutuleku vastu ja võttis vastu mitmed olulised otsused majanduse alal (muu seas kehtestati ka 8-tunnine tööpäev).

Pärast Saksa okupatsiooni kokkuvarisemist oli Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu esimene ja ainus demokraatlikel alustel valitud rahvaesindus Eestis. Selle tõttu oli tal rahva hulgas suur autoriteet, millest Saksa okupantide poolt ametisse pandud Ajutine Valitsus vaid unistada võis. See ainus Eesti demokraatlik rahvaesindus kuulutas end Eesti nõukogude vabariigi võimuorganiks ja tegi Nõukogude Venemaa töörahvale ettepaneku võitluseks Lääne imperialistide kui ühise vaenlase vastu Eesti nõukogude vabariigi eest. Selle tõttu oli Tallinna Nõukogul suur ajalooline tähtsus ja kodanlaste piiritu viha tema vastu mõistetav. Viimastel aga ei jätkunud jõudu, et teda laiali ajada.

⁴⁵ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I, lk. 312.

⁴⁶ O. R ä s t a s, Põrandaalused. Tallinn, 1961, lk. 46—47.

⁴⁷ Eesti Töörahva Kommuun, lk. 29.

⁴⁸ Tallinna Nõukogu valimisinstruktsioonis öeldakse, et nõukogu on «täielik kõigi Tallinna tööliste esindus nende poliitiliste, majanduslike ja hariduslike huvide kaitsmiseks». Nõukogusse valiti iga 100—150 tööliste kohta üks esindaja, 150—350 pealt kaks esindajat. Iga ametiühing valis ühe esindaja ja sotsialistlikud parteid — kommunistid, sotsiaaldemokraadid (soitsid) ja sotsiaalrevolutsionäärid (esseerid) — igaüks kaks saadikut. Eesti Ajutist Valitsust toetavad soitsid said kogu Tallinna kohta ainult kolm saadikut (kaks saadikut saatsid nad partei poolt). Pärast 19. novembrit kehtisid valimised väikeettevõtteis edasi, kuid need ei parandanud soitside olukorda. (O. R ä s t a s, Põrandaalused, lk. 46.)

Ka eesti kommunistid Nõukogude Venemaal tegid hoogsalt ettevalmistusi kodumaa vabastamiseks. Punaarmee koosseisus võitlevad Eesti kommunistlikud kütipolgud koondati Narva lähistele. Narva Jõesuus maandus dessant Balti mere sõjalaevastiku laevade toetusel. Lahingud algasid 22. novembril ja hooga rünnakuga vabastati 29. novembri hommikuks Narva.⁴⁹

Kuna katsed eesti valgeväe moodustamiseks vabatahtlikkuse alusel täielikult läbi kukkusid, panid Ajutise Valitsuse peaminister K. Päts⁵⁰ ja sõjaminister A. Larka kõik oma lootused Saksa sõjaväele. 22. novembril ilmus Ajutise Valitsuse manifest, milles avaldati lootust, et Saksa sõjaväed rindel täidavad oma kohust «vana vahvusega» ja et Ajutine Valitsus kohustub pühalikult nii Saksa kui ka Eesti langenud sõjameeste perekondi või vigastatuid endid kindlustama rohke riikliku abiga.⁵¹

Kuid kommunistlik selgitustöö oli ka Saksa sõdurite hulgas mõju avaldanud. Suurem osa neist ei tahtnud enam sõidida Nõukogude vägede vastu neile võõraste rahvusvahelise imperialismi huvide eest ja lahkus omavoliliselt nii Narva kui ka Pihkva rindel.

Narva töörahvas ja töölispartisanid, kes olid võidelnud vaenlase tagalas, tervitasid vaimustatult Punaarmee üksusi kui oma vabastajaid. Üldise võidumeeleolu õhkkonnas toimus juba Narva vabastamise päeval VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee ja Eesti Revolutsioonikomitee ühine koosolek, kus mälestati lahingus langenud kangelasi, kelle hulgas oli ka Eesti töörahva revolutsioonilise liikumise üks aktiivsemaid juhte, Eesti laskurväeosaade sõjanõukogu esimees Jaan Sihver.

Eesti Revolutsioonikomitee otsustas Eesti sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks kuulutada ning tema ametlikuks nimetuseks võtta Eesti Töörahva Kommuun, mille kõrge- maks võimuorganiks on Nõukogu. Viimase koosseisu kuulus esimehena Jaan Anvelt, kes juhatas ühtlasi Eesti sõjaväe asju, rahvamajanduse juhatajaks sai Hans Pöögelmann, haridusala juhatajaks Artur Vallner, rahvusvahelise läbikäimise juhatajaks Johannes Mägi, Nõukogu asjaajajaks Johannes Käspert.

Kõik Eesti Revolutsioonikomitee ülesanded läksid Eesti Töörahva Kommuuni kompetentsi.⁵²

Samal päeval informeeriti V. I. Leninit Eesti töörahva suurest võidust. Omas vastustelegrammis sõjavägede ülemjuhatajale,⁵³ palus V. I. Lenin anda vastavatele väeosa- dele juhtnõõrid, et meie väed igati toetaksid Läti, Eesti, Ukraina ja Leedu ajutisi nõu- kogude valitsusi. Juba enne seda, 19. novembril, oli Eesti Revolutsioonikomitee oma liiget M. Trakmanni kohustanud samme astuma, et Eestimaa vabastamisel oleksid eesti väeosad avangardis.⁵⁴

29. novembril avaldas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu (valitsus) manifesti «Kõigele Eesti linna- ja maatöörahvale», milles ta «tunnistab Eesti ajutise valitsuse tüh- jaks ja kuulutab Eesti töörahva nõukogude valitsuse uuesti jõusse». Kõik seadused, mää- rused, lepingud ja korraldused, mis «Eesti ajutise valitsuse» või tema agentide poolt on välja antud, tühistatakse ning keelatakse nende täitmine. Samal ajal loetakse maks- vaks kõik dekreedid, mis Nõukogude valitsus kehtestas enne Eesti okupeerimist Saksa

⁴⁹ Борьба за Советскую власть в Прибалтике, lk. 208; P. Vihalem, Eesti kodanlik imperialistide teenistuses, lk. 203—210.

⁵⁰ K. Päts võttis peaministri ameti I. Poskalt üle 20. novembril 1918 seoses Maanõu- kogu kokkukutsumisega. (Eesti Vabadussõda I. Tallinn, 1937, lk. 160.)

⁵¹ «Riigi Teataja» 1918, nr. 2.

Juba oma võimuletuleku esimestest päevadest peale oli Eesti kodanlik valitsus kau- belnud Entente'i riikide nõusolekut, et Saksa väed võiksid Eestisse jääda, kus nad «kait- seksid maad vaerahu tingimuste järgi kuni liitriikide käsuni» ja et «Tallinnasse ja Narva-Jõesuuhu saadetak liitriikide sõjalaevastik ja dessant». (A. Piip, Tormine aasta, lk. 351.)

⁵² Eesti Töörahva Kommuuna Nõukogu dekreetide ja määruste kogu. I anne. Tartu, 1919, lk. 2. Istungi protokoll on avaldatud dokumentide ja materjalide kogumikus «Eesti Töörahva Kommuun», lk. 36—37. Protokollis seisab, et siseasjade valitsuse juhatajaks määratakse Viktor Kingissepp ja sotsiaalse kindlustuse valitsuse juhatajaks Rudolf Vak- mann, nende nimesid aga ei avaldatud, kuna nad viibisid Eesti okupeeritud territooriumil.

⁵³ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 205.

⁵⁴ Eesti Töörahva Kommuun, lk. 26.

sõjavägede poolt. Niipea kui kontrrevolutsioonilised salgad Eestis on hävitatud, kavatses Kommuuni valitsus kokku kutsuda töörahva nõukogude kongressi ning anda tema kätte kogu võimu.⁵⁵

Kõigile kapitalistlike maade töölistele saadeti raadio teel üleskutse, et nad oma valitsustele mõju avaldaksid ega laseks neil oma vägesid saata Eesti revolutsiooni vägistama. Teine raadioüleskutse saadeti Saksa tööliste ja soldatite nõukogudele Eestis, et nad siin toimivas revolutsioonilises klassivõitluses ei oleks eesti kodanluse tööriistaks.⁵⁶

Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamise päeval ei jäänud Eesti töörahvas ka kodanluse võimu all oleval territooriumil vaikseks pealtvaatajaks. 29. novembril võitis Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu vastu resolutsiooni, milles ta avaldab kõige valjemat protesti kodanluse ja sotsiaaläraandjate sotside vägivalla vastu, kuna Ajutise Valitsuse korraldusel oli müügilts ära korjatud töölisleht «Kommunist», ja nõuab töörahva esindajate vabastamist türmist, kuhu neid «vaba» Ajutine Valitsus on paigutanud, samuti nõuti kodanluse bandede vastutusele võtmist. «Kui neid asju ei kõrvaldata,» öeldakse resolutsioonis, «on Tallinna töölistel ise sunnitud abinõusid otsima nende kõrvaldamiseks.» Resolutsioon lõpeb hüüdega: «Elagu Eesti töörahva nõukogude vabariik — selles kõik tööle, tööliklass Eestis!»⁵⁷

30. novembril saatis Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehele V. I. Leninile telegrammi, milles teatati Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamisest. Sellele vastas Nõukogude valitsus dekreediga, milles ta tunnustas Eesti nõukogude vabariigi iseseisvust. Selles suure rahvusvahelise tähtsusega ajaloolises dokumendis tunnistab Nõukogude Vene valitsus Eestimaa kõrgeimaks võimaks Eestimaa nõukogude võimu, nõukogude kongressini aga Eestimaa Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas tema esimehe J. Anveldiga. Nõukogude valitsus kohustas kõiki sõja- ja tsiviilvõimused, kel on tegemist Eestimaaga, andma Eesti nõukogude valitsusele ja tema sõjaväele igakülgselt abi võitluses Eestimaa vabastamiseks kodanluse ikkest. Rahanduse Rahvakomissariaadile tehti ülesandeks anda Eesti nõukogude vabariigi Rahvapangale 10 miljonit rubla laenu. Toitluse Rahvakomissariaati ja Kõrgemat Rahvamajanduse Nõukogu kohustati Eesti nõukogude vabariigi vastavate organitega kokku leppima kaubavahetuse sisseseadmiseks mõlema vabariigi vahel.⁵⁸

Seda Rahvakomissaride Nõukogu tunnustust kinnitas ka Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee oma otsusega, mis avaldati 24. detsembril 1918 ning kandis V. I. Lenini ja J. M. Sverdlovi allkirja.

Otsuses öeldakse, et «läheldes rõhutatud rahvuste töötavate hulkade täieliku ja tõelise enesemääramise põhimõttest, mida kõigi maade imperialistid jalge alla tallavad, kinnitab Kesktäitevkomitee Rahvakomissaride Nõukogu määruse, mille järgi sotsialistlik föderatiivne nõukogude vabariik tunnustab Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariigi iseseisvust».⁵⁹ Edasi kinnitab Kesktäitevkomitee, et nende maade omaaegne kuulumine tsaari-impeeriumi koosseisu ei pane neile mingeid kohustusi. Ka kinnitab Kesktäitevkomitee, et Vene NFSV on valmis andma Eesti, Läti, Leedu ja Ukraina töötavatele klassidele kõike vajalikku abi ja toetust nende võitluses ekspluateerimise ja rõhumise vastu ning nende vabaduse ja iseseisvuse kaitsmisel, kui välismaised intervendid peaksid neile kallale tungima.⁶⁰

Eesti Töörahva Kommuunil tekkis peagi ka rahvusvahelisi suhteid. Kommuuni Nõukogul olid oma alalised esindajad Vene NFSV, Ukraina ja Läti nõukogude vabariigi valitsuse juures. Raskest sõjalaulukorrast hoolimata tihenesid iseseisvate nõukogude vabariikide vahel iga päevaga nii majanduslikud kui ka sõjalis-poliitilised sidemed. Astuti

⁵⁵ Sealsamas, lk. 39—42.

⁵⁶ Sealsamas, lk. 42—44.

⁵⁷ Sealsamas, lk. 45.

⁵⁸ Nõukogude Eesti konstitutsioonilise seadusandluse ajaloost. Dokumentide kogumik. Tallinn, 1960, lk. 126.

⁵⁹ Sealsamas, lk. 133.

⁶⁰ Sealsamas, lk. 132—133.

samme kaubavahetuse arendamiseks, relvastatud jõudude ühendamiseks, koordineeriti raudteede tegevust. Eesti Tööraha Kommuuni valitsusel olid sidemed ka Ungari ja Baieri Nõukogude Vabariigiga.⁶¹

Pärast Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamist edenes Eesti vabastamine jõudsalt. Detsembri lõpul lehis tööraha punane lipp juba Tartus ja Tallinna külje all. Punased polgud olid Tallinnast kõigest 30 kilomeetri kaugusel. Lõuna-Eestit aitasid okupantidest puhastada Läti punased-kütipolgud. Valgas kuulutati 17. detsembril 1918 välja Läti nõukogude vabariik ja moodustati Läti nõukogude valitsus eesotsas P. Stuckaga.

Tartu ja Valga oli ülestõusnud töörahas Kommunistliku Partei kohalike organisatsioonide juhtimisel vabastanud veel enne, kui saabusid Punaarmee väeosad. Tallinnas aga ei olnud võimalik relvastatud ülestõusu korraldada, kuigi seda küsimust siinses parteiorganisatsioonis arutati, sest töölistel ei olnud relvi. Samal ajal aga varustasid lahkuvad Saksa okupandid kodanluse bandesid rikkalikult relvadega. Detsembris sai eesti kodanlus ka Inglismaalt hulgaliselt igasugust relvastust, sealhulgas uuetüübilisi kergekuulipildujaid.⁶² Ka olid Tallinna töölisklassi read Saksa okupatsiooni ajal tunduvalt hõrenenud. Suurimaks rõõmupäevaks kodanlusele oli aga 12. detsember, kui Tallinna reidile saabus Inglise laevastik. Nüüd hakkas kodanlus hoolega veresauna plaanitsema ja töölisi relvastatud ülestõusule provotseerima, et siis ülestõus inglaste käte ja relvadega verre uputada.

Neid asjaolusid arvesse võttes piirdusid Tallinna töölised 17. detsembril poliitilise streigi ja demonstratsiooniga loosungi all «Inglane välja!».⁶³

Täielikult vabastasid Punaarmee ja tema eesti üksused Virumaa, Tartumaa ja Võrumaa, osaliselt — Pärnumaa, Viljandimaa, Järvamaa ja Harjumaa. Vabastatud aladel likvideeriti okupatsioonivõimu jäänused ja taastati nõukogude organid. Tööraha nõukogud alustasid tegevust 126 vallas.⁶⁴

Tööraha hulkade aktiivsusele tuginedes alustas Kommuuni Nõukogu sotsialistlikku ümberkujundamist. 5. detsembril avaldas ta juhatuskirja mõisate rahva omandiks võtmise kohta. Kehv- ja kesktalupoja olukorda parandati sellega, et kaotati ära rendimaks maa eest ning nad vabastati tsaari- ja okupatsiooniaegsete võlgade tasumisest. Suurtööstus- ja -kaubandusettevõtted ning pangad natsionaliseeriti, pandi tööle ka need ettevõtted, mis okupatsiooniajal olid seisma jäänud.⁶⁵ Seati sisse 8-tunnine tööpäev.

Eriti raske oli toituolukord. Narva linna ei olnud okupandid ja eesti valgekaartlased toiduaineid üldse jätnud. Vene NFSV valitsus eraldas Narva ja teiste vabastatud piirkondade abistamiseks vilja, petrooleumi, tubakat ja muid tarbeaineid.⁶⁶ Töölisele ja teenistujatele seati sisse kindlad toidunormid. Alustati sotsiaalkindlustuse sisseseadmist, lasteaedade asutamist jne.

16. detsembril anti Kommuuni valitsusele üle 10 miljoni rublane laen. Hiljem sai Kommuun veel 50 miljonit rubla laenu.⁶⁷ Eesti tööstust varustati toorainega ja raudteid veereva koosseisuga. Eesti omalt poolt saatis teistesse nõukogude vabariikidesse tekstiilkaupu, kartuleid jm.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu pööras suurt tähelepanu ka kultuuritööle. Vabastatud piirkondades rakendati kõikjal tegevusse koolid, kus õppetöö toimus emakeeles. Maal viidi koolid vanadest lagunenuid hoonetest mõisate härrastemajadesse. Maakonnalinnades toimusid õpetajate konverentsid, kus arutati koolitöö korraldamise ja uuendamise küsimusi. Petrogradis alustas tööd Eesti Tööraha Ülikool. Tartu ülikoolis valmistuti õppetöö alustamiseks. Rektoriks määrati matemaatikaprofessor J. Sarv. Kõik kul-

⁶¹ B. Levin, Tähtis etapp Eesti nõukogude riikluse ajaloos. Rmt.: Eesti Tööraha Kommuun. Tallinn, 1960, lk. 69—71.

⁶² Vt. P. Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses, lk. 331.

⁶³ V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all. Peterburi, 1920, lk. 26—33.

⁶⁴ Lähemalt Eesti Tööraha Kommuuni tegevusest vabastatud piirkondades vt. O. Taigro artiklit «Eesti Tööraha Kommuun», mis ilmus koguteoses «Eesti Tööraha Kommuun» lk. 33—45.

⁶⁵ Eesti Tööraha Kommuun, lk. 50—52, 58, 59.

⁶⁶ «Eesti Küti väe Teataja» 7. det. 1918.

⁶⁷ Борьба за Советскую власть в Прибалтике, lk. 223.

tuuri- ja muinsusväärtused võeti riikliku kaitse alla. Kultuurivarade säilitamise alal tegi kunstikaitse komissarina tõhusat tööd skulptor J. Koort. Kirjastustegevust juhtis tuntud kultuuritegelane ja kirjanik J. Lilienbach. Alustasid tööd lektoriumid, töölisklubid, teatrid, raamatukogud. Paiguti kasutati lektoriumidena ka kirikuid.⁶⁸

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ja valitsusasutuste tegevus oli töörohke ja viljakas, kuid Kommuuni kestus oli lühike. Eesti Tööraha Kommuun langes interventsiiooni tagajärjel, mille Inglise-Prantsuse-Ameerika imperialistid korraldasid Vene ja kõigi teiste nõukogude vabariikide vastu, et lämmatada Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidud.

Baltimaad, sealhulgas ka Eesti, olid üheks platsdarmiks interventsiionisõjas ja seepärast varustasid intervendid eesti kodanlust relvade, toiduainete, riiete ja igasuguste sõja pidamiseks vajalike materjalidega ning organiseerisid Skandinaavia ja Soome palgasõdurite saatmist Eestisse. Nende abil sai eesti kodanlus, kes 1918. aasta novembris ja detsembri esimesel poolel oli saatnud orjameelseid kutseid Inglise ja Rootsi kuningale, et need kiiremini Eesti okupeeriks, jalad alla ja suutis maha suruda oma tööraha vastupanu, asuda sundmobilisatsiooni läbiviimisele ja minna 6. ja 7. jaanuaril rindl üle vastupealetungile.

Selleks et petta välismaade töölisi, kes ei lubanud interventsiionisõda nõukogude vabariikide vastu, saatis eesti kodanlus Inglise ja Soome valitsuse juurde parempoolseid sotsialiste, kes kutsusid okupante ja värbasid palgasõdureid «Eesti töölisklassi» nimel. Nii saadeti sotsiaaldemokraat Mihkel Martna Inglismaale, kust ta detsembris 1918 koos Inglise laevastikuga Tallinna tagasi pöördus. August Rei läkitati Soome palgasõdureid appi kutsuma. Need kaks imperialismi agenti teenisid täie õigusega ära Juudase nimetuse. «See Juudase-tegu,» kirjutas V. Kingissepp, «on nii luupainajalik, et sulg tõrgub seda kirjeldamast.»⁶⁹

1919. aasta veebruari alguseks läks kodanlusel korda nõukogude vägesid Eestist välja tõrjuda. Eestis hakkas märatsema metsik valge terror. Veriselt suruti maha Saaremaa talurahva kangelaslik ülestõus ja sõdurite vastuhakud valgeväe üksustes.

Eesti Tööraha Kommuun jätkas tegevust Vene NFSV territooriumil veel ligi pool aastat, kuni Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee oma manifestiga Eesti töörahvale 19. juulil 1919 teatas, et ta on otsustanud Eesti Tööraha Kommuuni likvideerida ja kutsus Eesti rahvast võitlusele rahu eest Nõukogude Venemaaga. Seejärel kuulutas Kommuuni Nõukogu oma tegevuse lõpetatuks.

Partei see otsus oli tingitud asjaolust, et imperialistid olid kogu Baltimaade territooriumi muutnud Nõukogude-vastase sõja platsdarmiks. Siin olid organiseeritud Jude-nitši, von der Goltzi, Bermont-Avalovi, Bulak-Balakhovitsi, Eesti, Läti ja veel muudki armeed, kes kõik üritasid sissetungi Vene NFSV-sse, kuid peale selle sõdisid nad veel omavahel imperialistlike grupeeringute huvides (näit. sõda Eesti valgeväe ja langesveeri vahel). Tarvis oli Eesti rahvas välja kiskuda sellest kuritegelikust sõjast ja sundida kodanliku Eesti valitsus Vene NFSV-ga rahu sõlmima, et võimaldada noorel Vene nõukogude vabariigil hinge tõmmata ja jõudu koguda.

*

Eesti Tööraha Kommuuni iga oli küll lühike, kuid meie tööraha esimese suveräänse rahvusriigina oli tal määratu suur tähtsus mitte ainult eesti rahva ajaloos, vaid ka rahvusvahelises elus.

Eesti töölistele ja talupoegadele oli ta suurepäraseks poliitiliseks ja riikliku juhtimise kooliks. Kommuuni Nõukogu tugines oma tegevuses kogu töörahvale linnades,

⁶⁸ Seejuures ei riivatud ega rüvetatud kirikute pühadust, nagu laimates on püüdnud väita mõned kodanlikud propagandistid. (Vt. «Klassivõitlus» 1919, nr. 8, lk. 8.) Kultuuriküsimust on lähemalt käsitlenud E. Sõgel artiklis «Eesti Tööraha Kommuuni ajajärgu kultuuri- ja kirjanduselust», mis ilmus koguteoses «Eesti Tööraha Kommuun» (Tallinn, 1960), lk. 80–96.

⁶⁹ V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, lk. 41.

allevites, külades ja mõisates. «Teie ise olete nüüd oma vabaduse ja hea käekäigu sepad!» öeldi 29. novembri manifestis. «Ainult teie ise suudate nõukogude vabariigi Eestis kindlustada.»⁷⁰ Eesti tööraha hulgast, lihtsate tööinimeste keskel tõusis esile rohkesti andekaid partei ja nõukogude töötajaid, sotsialistliku ülesehitustöö organisatooreid, juhtivaid sõjaväelasi, kes riiklikus töös olid omandanud kogemusi ja kes näitasid, et töörahas võib oma riiki valitseda ka mõisnike ja kapitalistideta.

Eesti Tööraha Kommuun ja teised nõukogude vabariigid demonstreerisid kogu maailmale uute, võrdõiguslikkusel, vennalikul koostööl ja vastastikusel abistamisel põhinevate suhete kujunemist rahvaste vahel. Koostöö rahvaste vahel arenes alul rahvusvabariikide sõjalise kaitse huvides võitluses interventide vastu, kuid täienes peagi ka majandusliku ja kultuurilise liiduga. Tuginedes sõprus- ja vendlussidemeile, mille aluseks olid proletaarne internatsionalism ja V. I. Lenini õpetus rahvaste enesemääramise õigusest, kujunes edaspidi vabatahtlik iseseisvate nõukogude vabariikide liit Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu näol.

Võideldes oma nõukogude vabariigi eest, kaitsesid Eesti töölisel ja talupojal sellega ühtlasi ka Nõukogude Venemaad, kes kandis kõige suuremat koormat võitluses rahvusvahelise imperialismi kallale tungi ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu, kes abistas kõiki teisi nõukogude vabariike relvade, sõjamoona, toiduainete ja kõige muu vajalikkuga. Pärast ajutist väljataganemist oma sünnimaalt võitlesid Eesti kommunistlike väeosade sõjamehed ennastalgavalt paljudel interventsiooni- ja Kodusõja rinnetel, andes oma panuse nõukogude võimu võidusse Venemaal. Sellega valmistasid nad ette tingimusi, mis võimaldasid Eesti 1940. aasta suvel uuesti vabastada ja taastada siin Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Saabus toimetusse
5. VI 1968

И. СААТ

СОЗДАНИЕ СУВЕРЕННОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА ТРУДЯЩИХСЯ ЭСТОНИИ (1917—1919)

Резюме

Основные требования партии в области национальной политики были всесторонне разработаны В. И. Лениным еще до Октябрьской социалистической революции. Эстонские большевики в своей деятельности руководствовались программными положениями РСДРП(б) по всем вопросам, в том числе и по национальному.

На конференции Эстонской организации РСДРП(б) 13—16 августа 1917 г. с докладом о самоуправлении (автономии) выступил руководитель эстонских большевиков Я. Анвельт. Революционная рабочая партия большевиков требует для каждого народа права на самоопределение, заявил докладчик. Однако это не означает обязательного отделения от государства. Мы требуем такого права на самоопределение, при котором нация могла бы свободно решать все свои проблемы без вмешательства другой нации или центральной государственной власти. Предложения докладчика были полностью одобрены конференцией.

После победы Октябрьской социалистической революции большевикам нужно было выработать принципы строительства советского многонационального государства в новых исторических условиях. Эти принципы нашли отражение в двух документах — «Декларация прав народов России» и «Декларация прав трудящегося и эксплуатируемого народа».

На основе этих важнейших конституционных актов Советской республики эстонские рабочие и крестьяне под руководством Коммунистической партии приступили к строительству национального суверенного государства. Председатель Исполнительного Комитета Совета рабочих и военных депутатов Эстонии Я. Анвельт подготовил для представления Всероссийскому съезду Советов проект конституции Эстляндской трудовой коммуны — первой Эстонской Советской республики.

⁷⁰ Eesti Tööraha Kommuun, lk. 41.

В проекте было сказано, что Эстляндская трудовая коммуна является автономной частью Российской Советской республики. Она «вполне автономна во всех местных вопросах, ей принадлежит безусловное право в любое время, не испрашивая согласия других народов или правительств, отделиться от России и либо присоединиться к какому-нибудь из других государств, либо объявить себя независимой».

Эстонская буржуазия мирилась с национальным гнетом во имя сохранения за собой права эксплуатировать трудящихся. Она ограничивалась лишь требованием более широкого местного самоуправления. Но после Октябрьской революции буржуазные националисты использовали лозунг самоопределения наций, провозглашенный Советской властью, в своих интересах и объявили себя поборниками «независимости» Эстонии, выступили за создание эстонского «независимого» буржуазного государства.

Борясь за подлинную независимость своей страны, эстонские большевики, однако, не сумели в достаточной степени оценить предложение В. И. Ленина, сделанное в конце 1917 г. — провозгласить Эстонию самостоятельной республикой; они считали, что областная автономия обеспечила Эстонии полную независимость в составе Советской России. Этим они дали возможность буржуазным националистам и мелкобуржуазным социалистам с помощью лжи и клеветы представить себя в роли борцов за независимость Эстонии.

В своей пропаганде и агитации большевики обращали также недостаточно внимания на разъяснение «Декларации прав трудящегося и эксплуатируемого народа», которая предвидела возможность образования самостоятельных национальных республик и объединения их на новых, добровольных началах.

Лозунг государственной самостоятельности и суверенной советской республики коммунисты Эстонии, а также других оккупированных территорий выдвинули летом и осенью 1918 г., и в этом была большая заслуга В. И. Ленина и руководимого им ЦК РКП(б).

Международный империализм поддерживал попытки создания буржуазно-националистических государств на окраинах России, предполагая превратить их в плацдармы для интервенции против Советской власти.

Большевики Эстонии разоблачали сговор буржуазных националистов с иностранными империалистами.

На многочисленных собраниях, митингах, конференциях трудящиеся Эстонии заявляли, что не хотят отделяться от России, так как лишь рука об руку с русскими товарищами смогут защитить завоевания социалистической революции.

В феврале 1918 г. войска германских империалистов оккупировали Эстонию и проект конституции Эстляндской трудовой коммуны остался неутвержденным съездом Советов Эстонии.

Рабочие и крестьяне Эстонии под руководством Коммунистической партии начали борьбу за восстановление Советской власти. Большую политическую и организаторскую работу вели партийные и советские активисты, эвакуировавшиеся в Советскую Россию. В Петрограде был создан Эстонский отдел Народного Комиссариата РСФСР. В марте 1918 г. большевики Эстонии под руководством ЦК эстонских секций РКП(б) приступили к формированию эстонских коммунистических стрелковых полков. Образовали также Военный совет эстонских стрелков во главе с Я. Сихвером. На конференции секций РКП(б) в Москве 13—15 июля было решено начать борьбу за Эстонскую Советскую республику.

Активизировалась борьба эстонских трудящихся и на оккупированной территории Эстонии, где были восстановлены многие подпольные партийные организации, в том числе Таллинский Комитет партии. На подпольную работу в Эстонию были направлены коммунисты М. Ликеметс, Р. Вакман и др.

Осенью 1918 г. стало ясно, что германские империалисты проиграли войну. 9 ноября 1918 г. в Германии произошла буржуазно-демократическая революция и 13 ноября ВЦИК объявил Брестский мир аннулированным, что способствовало новому подъему движения трудящихся Эстонии против оккупантов и буржуазных националистов, которое стало массовым.

В то же время империалисты готовили заговор против Советской власти. С согласия правительств Антанты Германия оставила войска на оккупированных территориях, чтобы не отдать их в руки Советов.

В середине ноября в Эстонию был направлен В. Кингисеп, который возглавил борьбу эстонских рабочих и крестьян. В Таллине были организованы выборы Совета рабочих депутатов, в котором большевики получили подавляющее большинство. Таллинский Совет обратился к трудящимся Советской России с просьбой о помощи в борьбе против империализма.

28 ноября части Красной Армии, в авангарде которой шли эстонские коммунистические полки, при активной поддержке партизан — нарвских рабочих, освободили Нарву, где 29 ноября 1918 г. была провозглашена суверенная советская республика — Эстляндская трудовая коммуна. В Совет (правительство) Коммуны вошли Я. Ан-

вельт (председатель), Х. Пегельман, И. Кясперт, О. Рястас, А. Вальнер, Р. Вакман и др.

7 декабря 1918 г. Совнарком РСФСР во главе с В. И. Лениным издал декрет о признании самостоятельной Эстонской Советской республики и ее правительства. 24 декабря признание самостоятельности Эстонии было подтверждено постановлением ВЦИК.

Вскоре большая часть Эстонии была освобождена. В 126 волостях приступили к работе местные органы Советской власти. Немецкие солдаты в беспорядке отступали. Они не хотели воевать за интересы Антанты и поспешили домой. Попытки Временного правительства мобилизовать эстонских добровольцев закончились провалом.

В освобожденных уездах Совет Коммуны и исполнительные комитеты местных Советов приступили к восстановлению разрушенного хозяйства и проведению социалистических преобразований.

При активном содействии рабочих были национализированы фабрики и заводы в Нарве, Тарту, Раквере, Выру, Ряпина. 16 декабря 1918 г. правительство РСФСР выделило Совету Коммуны заем в 10 миллионов рублей, а 30 декабря — еще 50 миллионов. Декретом от 5 декабря 1918 г. были конфискованы и переданы в руки трудящихся все именные. Крестьяне освобождались от выплаты долгов царского времени и оккупационного периода и арендной платы за землю.

В период Эстляндской трудовой коммуны органы Советской власти провели ряд мероприятий, способствовавших развитию новой, по форме национальной, а по содержанию социалистической культуры. Шла подготовка к началу занятий в Тартуском университете. Много внимания обращалось на развитие литературы и искусства.

Совет Коммуны в своей деятельности и борьбе получал постоянную помощь от Советской России.

В декабре 1918 г. империалисты Антанты поспешили на помощь белоэстонскому правительству. Они снабжали его оружием, военными материалами, деньгами. 12 декабря в Таллин прибыла английская эскадра, 30 декабря — первые отряды финских наемников.

При помощи англо-американского оружия белоэстонскому правительству удалось провести принудительную мобилизацию, вооружить белогвардейские банды, разогнать Таллинский Совет, загнать в подполье Компартию Эстонии и подавить народные восстания (отметим Сааремааское восстание). Советская Россия вела бои на многочисленных фронтах против интервентов и внутренней контрреволюции и не смогла прийти на помощь эстонскому народу.

Эстония была превращена в один из плацдармов англо-американской интервенции против Советской России. Красные войска вынуждены были отступить перед превосходящими силами врага и Эстония на два десятилетия попала под иго буржуазной диктатуры.

Несмотря на свое краткое существование, Эстляндская трудовая коммуна имеет большое историческое значение, как важная веха на пути эстонского народа к коммунизму. Первая Эстонская Советская республика навеки останется в памяти эстонских трудящихся.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
5/VI 1968

J. SAAT

ERSCHAFFUNG EINES SUVERÄNEN NATIONALSTAATES DER WERKTÄTIGEN ESTLANDS (1917—1919)

Zusammenfassung

Die grundlegenden Prinzipien der Partei auf dem Gebiet der Nationalitätenpolitik sind von W. I. Lenin bereits vor der sozialistischen Oktoberrevolution allseitig ausgearbeitet worden. Die estnischen Bolschewiki richteten sich in ihrer Tätigkeit in allen Fragen, darunter auch in der Nationalitätenfrage, nach den Programmsätzen der RSDAP (B).

Der Leader der estnischen Bolschewiki J. Anvelt nahm auf der Konferenz der estnischen Organisation der RSDAP (B) am 13.—16. August 1917 über die Selbstverwaltung (Autonomie) Estlands das Wort. Er sagte, die revolutionäre bolschewistische Arbeiterpartei beantrage das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Das bedeute aber nicht unbedingt die Lostrennung von Rußland. Die Partei fordere ein Selbstbestimmungsrecht, wo die Nation alle ihre Probleme ohne die Einmischung einer anderen Nation oder der zentralen Staatsmacht frei lösen könnte. Die Konferenz stimmte den Standpunkten J. Anvelts vollkommen bei.

Nach dem Siege der sozialistischen Oktoberrevolution hatten die Bolschewiki die Aufbauprinzipien des sowjetischen Nationalitätenstaates in den neuen historischen Bedingungen auszuarbeiten. Diese Prinzipien widerspiegeln sich in zwei Dokumenten: die «Deklaration der Rechte der Völker Rußlands» und die «Deklaration der Rechte des werktätigen und exploitierten Volkes».

Auf Grund dieser außerordentlich wichtigen konstitutionellen Akte der Sowjetrepublik gingen die Arbeiter und Bauern Estlands unter der Leitung der kommunistischen Partei an die Errichtung eines eigenen souveränen Nationalstaates. J. Anvelt als Vorsitzender des Exekutivkomitees des Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten Estlands übernahm die Vorbereitung eines Konstitutionsprojektes der Estländischen Werktätigenkommune — der ersten Estnischen Sowjetrepublik —, das der allestnischen Tagung der Sowjets vorgelegt werden sollte. Die Kommune sollte «in allen lokalen Fragen vollkommen autonom sein und jederzeit das unanfechtbare Recht haben, sich auch ohne das Einverständnis anderer Nationen oder Regierungen von Rußland loszutrennen, um sich entweder einem andern Staat anzuschließen oder ihre Selbständigkeit zu proklamieren.»

Die estnische Bourgeoisie gab sich mit der nationalen Bedrückung zufrieden, wenn sie nur das Recht behielt, die Werktätigen zu exploitiern. Sie beschränkte sich auf Forderungen einer weitgreifenderen örtlichen Selbstverwaltung. Nach der Oktoberrevolution aber suchten die bürgerlichen Nationalisten, die von der Sowjetmacht verkündete Losung der Selbstbestimmung der Völker im eigenen Interesse zu verwerten: sie erklärten sich für die Verfechter der «Unabhängigkeit» Estlands und propagierten die Gründung eines «unabhängigen» estnischen Bourgeoisstaates.

Die estnischen Bolschewiki stritten für die unverfälschte Unabhängigkeit ihres Landes; sie wußten aber den Vorschlag W. I. Lenins nicht genügend zu schätzen, den er am Ende 1917 gemacht hatte, nämlich den, Estland als selbständige Republik zu proklamieren; sie meinten, die lokale Autonomie hätte dem Lande eine völlige Unabhängigkeit in den Grenzen Sowjetrußlands gesichert. Dadurch gaben sie den bürgerlichen Nationalisten und kleinbürgerlichen Sozialisten die Möglichkeit, mit Hilfe lügenhafter und verleumderischer Machenschaften die Rolle der Vorkämpfer für die Unabhängigkeit Estlands zu spielen.

In ihrer Propaganda und Agitation wendeten die Bolschewiki auch der Erklärung und Deutung der «Deklaration der Rechte des werktätigen und exploitierten Volkes» nicht die genügende Aufmerksamkeit zu; diese Deklaration aber sah die Möglichkeit vor, selbständige Nationalrepubliken zu bilden und dieselben auf neuen, freiwilligen Grundlagen zu vereinigen.

Die Losung der staatlichen Selbständigkeit und der Gründung einer souveränen Sowjetrepublik wurde von den Kommunisten Estlands und der anderen okkupierten Territorien im Sommer und Herbst 1918 aufgegriffen; ein großes Verdienst kommt dabei W. I. Lenin und dem von ihm geleiteten Zentralkomitee der KPR(B) zu.

Der internationale Imperialismus förderte die Versuche, in den Grenzgebieten Rußlands bürgerlich-nationalistische Staaten zu gründen, die in Stützpunkte der gegen die Sowjetmacht gerichteten Intervention verwandelt werden sollten.

Die Bolschewiki Estlands entlarvten das Komplott der bürgerlichen Nationalisten und der ausländischen Imperialisten.

Auf zahlreichen Versammlungen, Meetings und Konferenzen äußerten die Werktätigen Estlands ihren Willen, sich nicht von Rußland loszutrennen, da sie nur Schulter an Schulter mit den russischen Genossen die Errungenschaften der sozialistischen Revolution wahren konnten.

Im Februar 1918 okkupierten die Truppen der deutschen Imperialisten Estland; das Projekt der Konstitution der Estländischen Werktätigenkommune blieb ohne Bestätigung seitens der Tagung der Sowjets Estlands.

Die estnischen Arbeiter und Bauern, von der kommunistischen Partei geleitet, begannen den Kampf um die Wiederherstellung der Sowjetmacht in Estland. Eine energische politische und organisatorische Tätigkeit entwickelten die nach Sowjetrußland evakuierten sowjetischen und Parteiaktivisten. In Petrograd wurde eine estnische Abteilung des Volkskommissariats der RSFSR geschaffen. Im März 1918 gingen die Bolschewiki Estlands unter der Leitung des Zentralkomitees der estnischen Sektionen der KPR(B) an die Formierung estnischer kommunistischer Schützenregimenter. Es wurde auch ein Kriegsrat der estnischen Schützen mit J. Sihver an der Spitze gebildet. Die Moskauer Konferenz der estnischen Sektionen der KPR(B) beschloß am 13.—15. Juli, den Kampf um die Estnische Sowjetische Republik zu eröffnen.

Auf den okkupierten estnischen Territorien verschärfte sich nun der Widerstand der Werktätigen; eine Anzahl Parteioorganisationen wurde illegal wiederhergestellt, darunter auch das Tallinner Parteikomitee. Die Kommunisten M. Liikemets, R. Vakmann u.a. wurden zur illegalen Arbeit nach Estland geschickt.

Im Herbst 1918 wurde es klar, daß die deutschen Imperialisten den Krieg verlieren

würden. Am 9. November 1918 erfolgte in Deutschland eine bürgerlich-demokratische Revolution. Am 13. November erklärte das Allrussische Zentrale Exekutivkomitee den Brester Frieden für ungültig; dadurch wurden die Werktätigen Estlands zu einem massenhaften Kampf gegen die Okkupation und die bürgerlichen Nationalisten angeregt.

Zur selben Zeit bereiteten die Imperialisten eine Verschwörung gegen die Sowjetmacht. Mit der Genehmigung der Entente verblieben die deutschen Truppen auf einigen okkupierten Territorien, um sie den Sowjets nicht zu überlassen.

Um die Mitte November kam Viktor Kingissepp in Estland an und wurde an die Spitze der estnischen Arbeiter und Bauern gestellt. In Tallinn wurden Wahlen der Sowjets der Arbeiterdeputierten organisiert, wo die Bolschewiki eine absolute Mehrheit erzielten. Der Tallinner Sowjet wandte sich an die Werktätigen Sowjetrußlands mit der Bitte um Beistand im Kampf gegen den Imperialismus.

Am 28. November befreiten Abteilungen der Roten Armee mit den estnischen kommunistischen Regimentern in der Vorhut und von den Partisanen — den Narvaer Arbeitern — aktiv unterstützt, die Stadt Narva, wo am 29. November 1918 eine suveräne Sowjetrepublik, die Estländische Werktätigenkommune, proklamiert wurde. Der Rat (die Regierung) der Kommune bestand aus J. Anvelt (Vorsitzender), H. Pöögemann, I. Käsperit, O. Rästas, A. Vallner, R. Vakmann u. a.

Am 7. Dezember 1918 erließ der Rat der Volkskommissare der RSFSR mit W. I. Lenin an der Spitze ein Dekret, wodurch die selbständige Estnische Sowjetrepublik und deren Regierung anerkannt wurden. Am 24. Dezember wurde die Anerkennung der Selbständigkeit Estlands vom Allrussischen Zentralen Exekutivkomitee bestätigt.

Bald war ein großer Teil Estlands befreit. In 126 Landgemeinden wurden örtliche Organe der Sowjetmacht geschaffen. Die deutschen Soldaten zogen sich in Unordnung zurück. Sie wollten nicht für die Interessen der Entente kämpfen und eilten nach Hause. Die Versuche der Provisorischen Regierung, estnische Freiwillige mobilzumachen, scheiterten.

In den befreiten Landkreisen gingen der Rat der Kommune und die Exekutivkomitees der örtlichen Sowjets an den Wiederaufbau der zerrütteten Wirtschaft und an die Durchführung sozialistischer Umgestaltungen.

Unter aktivem Mitwirken der Arbeiter wurden die Fabriken und Werke in Narva, Tartu, Rakvere, Võru und Räpina nationalisiert. Am 16. Dezember gewährte die Regierung der RSFSR dem Rat der Kommune eine Anleihe von 10 Millionen Rubel, am 30. Dezember — noch weitere 50 Millionen. Durch ein Dekret vom 5. Dezember 1918 wurden sämtliche Landgüter konfisziert und den Werktätigen übergeben. Die Bauern wurden von der Zahlung der Schulden aus der zaristischen Zeit und der Okkupationsperiode sowie von der Bodenrente befreit.

Während der Periode der Estländischen Werktätigenkommune verwirklichten die Organe der Sowjetmacht eine Reihe Maßnahmen, welche die Entwicklung einer neuen, der Form nach nationalen und dem Inhalt nach sozialistischen Kultur förderten. Es wurden Vorbereitungen getroffen, den Unterricht an der Tartuer Universität zu eröffnen. Viel Aufmerksamkeit wurde der Entwicklung der Literatur und Kunst zugewendet.

In seiner Tätigkeit und seinem Kampfe wurde der Rat der Kommune fortwährend von Sowjetrußland unterstützt.

Im Dezember 1918 eilten die Imperialisten der Entente der weißestnischen Regierung zur Hilfe. Sie versorgten dieselbe mit Waffen, Kriegsmaterialien und Geld. Am 12. Dezember kam ein englisches Geschwader in Tallinn an, am 30. Dezember die ersten Abteilungen finnischer Söldner.

Mit Hilfe anglo-amerikanischer Waffen gelang es der weißestnischen Regierung, die Zwangsmobilisation durchzuführen, weißgardistische Banden zu organisieren, den Tallinner Sowjet auseinanderzuzugan, die Kommunistische Partei Estlands ins illegale zu zwingen und Volksaufstände (namentlich den Aufstand auf der Insel Saaremaa) zu unterdrücken. Sowjetrußland hatte damals die Interventen und die inländische Konterrevolution auf zahlreichen Fronten zu bekämpfen; es konnte das estnische Volk nicht aushelfen.

Estland verwandelte sich in einen der Stützpunkte der anglo-amerikanischen Intervention gegen Sowjetrußland. Die roten Truppen wurden genötigt, sich vor den überlegenen Streitkräften des Feindes zurückzuziehen; Estland geriet für zwei Jahrzehnte unter das Joch der bürgerlichen Diktatur.

Trotz ihrer kurzen Dauer ist die Estländische Werktätigenkommune in geschichtlicher Hinsicht sehr bedeutungsvoll, da sie auf dem Wege des estnischen Volkes zum Kommunismus einen wichtigen Richtpunkt bildet. Das Andenken der ersten Estnischen Sowjetrepublik wird bei den estnischen Werktätigen ewig fortleben...